

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN
Julevsábmáj: Lill-Tove Paulsen

ÅHPADIDDJIJBAGÁDUS

TORIL B. LYGSTAD • EDEL MONSEN

JULEVSÁBMÁJ: KRISTIN GREEN JOHNSEN

VUONAJN 1

JULEVSÁMEGIELAJ

TIEBMÁGIRJJE 1.-2. KLÁSSAJ

ČálliidLágádus

SISADNO

ÁVDDÁBÁGO	4
1. MÁHTUDAKULME, AKTELASJ ÁRVUSTALLAM JA FÁGAJGASSKASASJ TIEMÁ.....	5
2. GÁVVÅ SISANOS, BARGGOVUOGIJS JA OAHPPAMNÆVOJS	7
3. STRUKTUVARRA: ÁVDDÁBARGOV, ÁLGGOBARGOV JA MAŇJEBARGOV JUOHKET	8
4. BIELES-BÆLLÁJ-BAGÁDUS	11
s. 3-4: Ávddábáhko ja oahppoulme	11
s. 5: Fierván	11
s. 6: Dájt galga oahppat:	12
s. 7: Lávlla: <i>Sugá sugá</i>	13
s. 8: Alfabehtta	14
s. 9: 1. Alfabehtta	16
s. 10: 2. Ma li duv vuossan?	16
s. 11: 3. Muv vuossa	17
s. 12: 4. Læjrrasajen	18
s. 13: 5. Mijá læjrrasadje	19
s. 14: Nuorreguole	19
s. 15: 6. Makkár guole li viermen?	21
s. 16: 7. Guole	21
s. 17: 8. Ma li dá?	22
Lávlla: <i>Gännå guolle?</i>	22
s. 18: Tjáhtjelátte	22
s. 19: 9. Látte	23
s. 20: Skáltjo	24
s. 21: 10. Skáltjo	24
s. 22: Tálla	25
11. Galla?	25
s. 23: 12. Galla li dujna?	26
s. 24: Bájno	26
s. 25: 13. Lågå, bájnni ja tjále tállav	27
s. 26: 14. Bájno	28
s. 27: 15. Gulldala ja bájnni!	28
s. 28: Fierván	29
s. 29: 16. Fierván	29
s. 30: 17. Luonndonammadusá	30
18. Sáme bájkkenamá	30
s. 31: 19. Makkár bágojt gulá?	31
s. 32: 20. Subtsasta ma li gávån	31
21. Oahppe ålggoskåvlån	31

5. ÁLGGOBARGGO JA GIELLADÁJMA	33
Lávdagoaden.....	33
Dállit.....	34
Læjrrasajen.....	35
Vuossan.....	36
Luonndobálges.....	36
Biebbmo.....	37
Lávllaga ja stáhkusa.....	38
Sáme bájkkenamá.....	42
Nuorreguole.....	42
Sjatto ja giedjega.....	43
Muorjjit.....	44
Skáltjo.....	44
Fierván.....	45
Lávllom- ja subtsastallambáddá.....	47

Ávddábágo

Áhpáiddijjibagádusán *Várijn, vákkijn ja vuonajn* girjijda li 13 oase: akta oasse juohkka 12 oahppij girjjáj, ja akta [dábálasj oasse](#) mij la aktisasj divnajda. Áhpáiddijjibagádusán juohkka girjen vuosedin álgon máhtudakmihtojt maj barggap juohkka girjen, ja makkár prinsihpa gulluji gá galga árvustallat oahppijt bargadahttijn.

Máj oajvvadin aj dán dábálasj oasev lågá, danen gá danna li ávkálasj diedo struktuvras, progresjåvnås ja sieradimes. Máj lin aj tjielggim pedagåvgålasj vuodoájádusájt oahppijgirjijda *Várijn, vákkijn ja vuonajn*, ja gåktu sisadno ja barggovuoge VVV:an ållidi duov dáv oasev Máhttolåpptimis 2020.

letján sihtin nammadit jut dutke UiT Vuona arktalasj universitietas viek berustin VVV:as dutkamprosjevta rijkajgasskasasj åtsådimprosjevta ICE baktu - Indigenous citizenship and education (Álggoálmuk, guojmmeviesátvuolta ja åhpáduš) jagen 2019. Sijá blåggån máhtá låhkåt gá giehttu ja árvustalli oahppogirjijt: <https://site.uit.no/ice/blog/>.

Olmmeivåggi/Mann dalen, snjilltjamáno 2022

Edel Monsen

Toril B. Lyngstad

1. Máhtudakulme, aktelasj árvustallam ja fágajgasskasasj tiemá

Oahppijn 1. ja 2. klásson gejn la sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 2, li máhtudakmihto 2. dáse milta. Sidjij gulluji dá máhtudakmihto ja aktelasj árvustallam:

SÁMEGIELLA 2
<p>MÁHTUDAKULME 2. JAHKEDÁSE MANJELA</p> <p>Áhpadusá ulmme I oahppe galggá máhttet</p> <ul style="list-style-type: none"> • adnet bágojt ja moallánahkkojt ietjas árggabiejve ja lahkabirrasijs • ságastallat gáváj, tevstaj ja birrasis • subtsastit ietjas ja lahkabirrasa birra • gulldalit ja stáhkát ávddánbuktemvuogij dagu juojga, lávllaga, rálla, spela ja sáme subtsasa • stáhkát ja sjuggelit barggat giellajienaj, stávvalij, giellaelementaj ja ritmaj • gæhttaladdat láhkát ja tjállet oahpes bágojt ja moalgedimijt ja álkkes gárgadisájt
<p>AKTELASJ ÁRVUSTALLAM</p> <p>Oahppe vuosedi ja ávddánahtti máhtudagáv gá</p> <ul style="list-style-type: none"> • gulldali ja bessi vuosedit sij dádjadi • bessi gielajn stáhkát • adni bágojt ja moallánahkkojt vaj sijájt dádjat oahpes guládallamdilijn <p>Áhpáiddje galggá</p> <ul style="list-style-type: none"> • dilev láhtjet oahppijoassásstemij ja arvusmahttet oahppammiellaj málsudahkesbarggamvuogij baktu gánná oahppe bessi labudallat, ietjas dábdudagájt adnet, átsádit ja imájdallat, ja sjuggelit barggat • galggi bessat gæhttaladdat • ságastallat oahppij sijáj ávddánimes fágan • vaddet oahppijda máhttelisvuodav subtsastit gáktu ietja vuojnni majt máhtti, ja majt buorebut máhtti gá ávdebut • bagádallat vaj vijdábut oahppi • hiebadit áhpadusáv nav vaj oahppe máhtti bagádusáj milta oahppat sámástit

Jus li oahppe 1. ja 2. klásson gudi «gahppadi» sámegieláhpá-dibmáj skávllájage birán, de gullu sidjij sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 3. Sámegiella nubbenigiellan, sámegiella 3, vuojnnet la aj máhttelisvuolta dajda oahppijda gesi bohtá ávkken, oadtju ienep ájgev sámegielav oahppat (lågá lagábu tjelggidusáv dábálasj oasen áhpáiddijjibagádusás 28-29 bielen).

Sámegielan 3 ælla máhtudakmihto tjanádum mierredum jahkedássáj, valla farra juogedum genga dássáj, dásen 1-3 madi vuodoskávlláv tjadádi. Danen ij la luondulasj válldet manjen máhtudakmihtojt 1. ja 2. jahkedáses sámegielan nubbenigiellan, sámegiella 3 *Várijn 1, Vákkijn 1 ja Vuonajn 1* girijida. Munnu mielas la állu buoremus gæhttalit jáksát sámegiella 2 ulmijt, valla sæmme bále liehket diedulattja gá árvvedin oahppe e ájn dáhku jávsá.

VVV la dagádum vaj barggap sæmme máhtudakmihtoj sihke *Várijn 1*, *Vákkijn 1* ja *Vuonajn 1*, valla sisadno I moattelágásj ja barggamvuoge málsu. Oahppe oadtju aj máhttelisvuodav válljit duov dáv gássjelisvuodav girjes girjjáj.

Mij la juo nammadum 7. kapihttalín dábálasj oasen áhpádidjijbagádusán, de la fágajgasskasattjat ájnas prinsihppa VVV:aj. Danen sihtin vuollelin vuosedit gáváv gáktu *Vuonajn 1* máhtta liehket vuodon gá barggap divnajn gálmájn fágajgasskasasj tiemájn LK20:n.

Vuonajn 1 ja Vuonajn 2	MAJT	GÁKTU
Álmmukvarresvuohhta ja iellemrijbadibme	<ul style="list-style-type: none"> a) vádtset luondon b) vuossa, biktasa ja dárbbaga c) vuododárbo d) bierrggit luondon e) oahpásmuvvat luonnduj f) sosiálasj tjehpudagá g) identitiehtav nannit ja aktisasjuoda dábdo 	<ul style="list-style-type: none"> a) luondon vádtset, hárrjidallat jasska vájaldit, oassálasstet læjrraskávlán jali ietjá álggoscávlájn b) liehket siegen vuossav tsággát, guoddet vuossav, várajda válldet ietjasa dárbbagijt, adnet biktasijt ja dárbbagijt ma hiephi. c) ságastit man ájnnasa biebmo li, oadtjot oadet ja rájnasvuohhta manoj nanna, oassálasstet álggoscávlán, oadet iehtjádij siegen, hivsigahttet álggon d) oahppat dáláv tsahkkidit ja gæhttjalit vaj dálá ij játta, máhttet allasis biebmojt basset, liehket várrogis ja ij vaháguvvat, oahppat biebmojs majt gávnnap nuoren ja fierván: guole, skálltjoielle, dákke ja dára e) sáme bájkkenamá ja luonndonammadusá li viehkken vaj diedá gánná la, kártav oahppat f) aktisattjat barggat nuppij duon dán aktijvuodan, álggon ja klássalanján, nannit gasskavuodav nuppij oahppi ja áhpádidjij duon dán dájma baktu, giehtadallat persávnálasj ja praktihkalasj hásstalusájt ja dábdojt, gatjádít viehkev g) duosstat sámástit duon dán aktijvuodan: lávllot, stáhkát, láhkát, ságastallat, dramatiserit, gatjádallat, tjállit, oahppat muhtem bájkálasj bájkkenamájt, duov dáv juogobargov tjadádit álggon ja sinna, oahppat kulturhistávrás ietjas lahkabirrasin
Demokratija ja guojmmeviesátvuohhta	<ul style="list-style-type: none"> a) sáme giela ja giellasuorge b) gájkásij riektá c) vuodoæládusá d) kulturmuhto ja bájkálasj árbbedábe e) mierredimoassálasstem ja ávdásvástádus 	<ul style="list-style-type: none"> a) oahpásmuvvat giellavalljudahkaj sáme guovlojn bájkkenamá ja bágoj ietjá giellasuorgij/sámegiela tevstaj ja dahkamusáj baktu b) oahppat gájkásij riektájn ja dajt prinsihpajt adnet gá la luondon, oahppat dálimnjuolgadusájt c) oahppat slihturij namájt ja ságastit gáktu bânndura barggi d) guossidit návsstev jali ietjá kulturmuhtojt ietjas lahkabirrasijn, oahppat sáme bájkkenamájt ja adnet dajt. e) stáhkát ja dádjadit álkkes njuolgadusájt aktandájman (samspill), gárvedit manojt ja dájmajt, oassálasstet dájmajn majt iehtjáda li gárvedam, válldet ávdásvástádusáv juohkuis, vieledit njuolgadusájt ja iehtjádij vuojnojt álggon ja sinna
Guoddelis ávdánibme	<ul style="list-style-type: none"> a) birásdiedulasj b) biebmo lahkuis ja ietjá luonndoressura c) ulmusj, giella, birás ja sebrudahka 	<ul style="list-style-type: none"> a) rutsijt tjoagget, læjrrasajev rádjat, ij goadet bátsidisájt, válljit birásdiedulattjat, tjadádit bájkálasj birásdájmajt b) guollit, sláhkkit ja tjoallit, tjoahkkít dákkijt ja dárájt, oassálasstet álkkes biebmojda bájkálasj álgoábnnasijs c) oahppat muhtem guolijs, tjáhtjeláttijs ja smáv iellijs fierván, ságastit luonndo moattevuodajs ja bájkkenamájs, ja gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka vájkkudi nubbe nuppev

2. Gávvá sisanos, barggovuogijs ja oahppamnævojs

<p>Ulme ja tiebmáose</p>	<p>Oahppamulme:</p> <ul style="list-style-type: none"> Máhttet subtsastit ma læjrrasajen gávnnuji Máhttet subtsastit ma li vuos-san Máhttet bágojt sámejiellaj: guolle, ládde, skáltjo, vanntsa ja návssste Máhttet nammadit binnemusát guokta látte ja guokta guole ja guokta skáltjo Máhttet subtsastit majt fierván máhtá gávnnat Máhttet muhtem sáme luonndonammadusájt Máhttet muhtem sáme bájkkenamájt Máhttet lávllagav <i>Sugá sugá</i> 	<p>Tiebmáose:</p> <ul style="list-style-type: none"> Alfabiehtta Bájkkenamá Fierván Læjrrasajen Bájno Vuossan Tálla Luonndonammadusá Nuorreguole Tjáhtjelátte Skáltjo 	<p>Giellaoahppo:</p> <ul style="list-style-type: none"> Alfabiehtta ja sáme giellajiena
<p>Barggo-vuoge</p>	<p>Láhkát:</p> <ul style="list-style-type: none"> bokstáva bágo gárgadisá bájkkenamá 	<p>Tjuorggat/bájnnet:</p> <ul style="list-style-type: none"> tjuorggat tiebmáj tjuorggat ja bájnnet bagádusáj milta biedjat sátsov bágos gávváj biedjat sátsov dárogiel bágos sámeziel báhkuj bájnnet gávvav bagádusáj milta 	<p>Gulldalit ja ságastit:</p> <ul style="list-style-type: none"> gatjádallat álkkes gatjálvisájt vásstedit álkkes gatjálvisájt subtsastit gulldalit jieddnásláhkåmav
	<p>Láhkát:</p> <ul style="list-style-type: none"> bokstáva bágo gárgadisá bájkkenamá 	<p>Lávllaga:</p> <ul style="list-style-type: none"> <i>Alfabiehttalávlla</i> <i>Gánnå guolle</i> <i>Gålmmå guolátja</i> 	<p>Ståhkusa ja praktihkalasj dahkamusá skåvlån:</p> <ul style="list-style-type: none"> biebmojt russtit dahkat sjaddovuosádusáv dahkat siejneavijjav båndorsijdav ja akvarijjav dahkat báhkooahppamkårtå bræhttaspele ja bingo dramatiserit oassålasstet ståhkamlávllagijda
	<p>Oajvvadusá praktihkalasj dahkamusájda/ålggobargojda ålggoscåvlån:</p> <ul style="list-style-type: none"> lejrav dahkat ja dállit biebmojt russtit luonndobålges guollit muorjjit ståhkamdåjma, lávllaga ja drámå sjattojt tjoahkkitt fierván váttstajit 		

<p>Duodde oahppam-nævo</p>	<p>Dábálasj tjuovvusa: Bagádusá Báhkokáartá, alfabehtta Lávlaga ja gáritjisá Vuonajn 1-3 Subtsas: <i>Bárrámbáddá nuorregátten</i> Báhkolissta: Læjrrasaje bargo ja dájma vuonan Báhkolissta: Kulturhistávrrá vuonan Báhkolissta: Luonndonammadusá vuonan Báhkolissta: Málestiit Vástáduskáartá riehta-vaj-boasstot-dahkamusá Bagádus bingospelajda Bagádus gáktu barggat báhko-oahppamkártáj Bagádus labyrinntaspelajda Bagádus ságastallamkártájda Bagádus gárgadisbudáldusájda</p> <p>Tjuovos Vuonajn 1 1: Bájnne gáváv 1 2: Bájnne gáváv 2 3: Bájnne guolijt 1 4: Bájnne guolijt 2 5: Gærddádimdahkamus 6: Oajvvadus luonndobálggáj (natursti) 7: Vástáduskáartá luonndobálggáj 8: Budáldusboallo</p>	<p>Báhkooahppamkártá: Fierván 1, gáváv-gáváv Fierván 1, gáváv-tæksta Læjrrasadje nuorregátten 1, gáváv-gáváv Læjrrasadje nuorregátten 1, gáváv-tæksta Vuossan 1, gáváv-gáváv (<i>Vuonajn</i>) Vuossan 1, gáváv-tæksta (<i>Vuonajn</i>) Nuorreguole 1, gáváv-gáváv Nuorreguole 1, gáváv-tæksta Tjáhtjelátte 1, gáváv-gáváv Tjáhtjelátte 1, gáváv-tæksta Skáltjo 1, gáváv-gáváv Skáltjo 1, gáváv-tæksta</p> <p>Bingo: Fierván 1 Álggokávllá nuorregátten 1 Álggokávllá nuorregátten, álggo-bingo 1-2 Nuorregátten 1</p> <p>Bræhttaspele: Fierván 1 Álggokávllá fierván 1 Tjáhtjelátte ja látte 1</p> <p>Gárgadisbudáldusá: Fierván 1 Bájno 1 Várreskávllá nuorregátten 1</p> <p>Tsibrunkáartá: Fierván 1 Bájno 1 Tálla 1 Álggokávllá fierván 1 Nuorreguole 1 Tjáhtjelátte 1</p>	<p>Báhkobánjkkáartá: Álggokávllá fierván 1 Nuorreguole, 1-2 Tjáhtjelátte 1-2 Skáltjo, 1-2</p> <p>Plánsja: Alfabehtta Dállit Tálla 0-10 Tálla 11-20 Tálla 10, 20 ... 100 Fierván Guolleanatomijja Bájno Lávdagoaden árrot Lávdagoaden Álggokávllá Nuorreguole Tjáhtjelátte Sjatto nuorregátten Skáltjo Stárrfo</p>
-----------------------------------	--	---	---

3. Struktuvrra: ávddábargov, álggobargov ja mañjebargov juohket

Dán dábálasj oasen áhpádidjijbagádusán (bs. kapihttal 9), definerijma da vihtta oase ma vierttiji vuodon álggokávllán. Dánna sihtap tjalmosit dajt gálmma ásiht gánná áhpádisnævo li hiebadum vissa tiemájda ja áldardássáj, diedon ávddábarggo, álggobarggo ja mañjebarggo, ja sierraláhkáj bagádallat dijáv gudi galggabihtit barggat *Vuonajn 1* girrijn. Mij sihtap vas dættodit, divna dá dáse li ájnna gá ájadalá tjiengalisáhpádimæv.

ÁVDDÁBARGGO

Jus oahppe buoremus láhkáj galggi ávkev giellaáhpádimes luondon, de la ávddábarggo ájnas skávlán. Báktet duogásjmáhtudagáv la buorre álggo. Buorre l aj oahppijht huomahahttet majt galggi oahppat. Átsádallam lip dát máhtta viehkedit sijáv mávtástuhttet áhpatjit, ja adjáj mujttet bágojt ja moallánagájt buorebut. Buorre ávddábarggo vaddá vuodov vijdábut oahppat.

Vuojnnep gálmma tíjma klássaladnjadájma li binnemus majt gájbbedit ávddábargos, valla dárbbu l ájn ienep tíjmaj. Tíjma e galga tjoahkkiduvvat avta bæjvváj, danen gá oahppe vierttiji oadtjot vuodjodit áhpádimev tíjmaj gaskav, ja máhtti aj sijdajn bargadit.

Vuostasj bieie *Vuonajn 1* girjen la gárvedibme álggokávláj. Válljim lip ij «mierkkit» vissa bielijt oahppijgirjen ávddábarggaj, danen gá álggokávláj tjadáduvvá duon dán láhkáj sámij guovlojn: Muhtem skávláj la álggokávláj degu miján, ietjá skávláj barggi aktan giellalávggomij/giellaæjvvalimij, ja iehtjádijn li moadda oanep álggokávláj, lahkke- jali állesbiejvijt, álles skávlájagev.

Gá mij Olmmáivákke skávlán lip mierredam tjadadit álggokávláj vallak gá skávláj álggá, de ij la miján nav assto ávddábarggaj: Ep boade guhkebu gá 7. bælláj ávddál gá galggap klássalanjáv sirddet álgus. Állu buoremus la guhkebu barggat jus hiehpá. Máhttelis la, jus ehpit ávvánis galga álggokávláj moadda biejeve, valla farra smáv ekskursjavnájt, de máhttebihtit barggat duojna dájna tiemájn *Vuonajn 1* girjen nav gáktu didjij hiehpá, ja praktihkalasj dájmaj barggat álggokávlán dahkamusáj gaskav.

ÁLGGOBARGGO

Álggobargujn miejnnip praktihkalasj dahkamusájt ja gielladájmajt álggokávlán.

5. kapihttalín dán bagádusán gávna oajvvadusájt dájmajda ma hiehpá *Vuonajn 1* ja *Vuonajn 2* girjijda. Dán gávna aj oajvvadusájt gáktu máhtá gárvedit ja tjadadit dájt dájmajt vaj buoremus láhkáj máhtta ávkkit gielav álggokávlán. Vállám lip manen buojkulvisájt bágojs ja moallánagájs ma máhtti boahitet ávkken.

Mujte váldet kamerav fáron ja juohket ávdásvásstádusáv gávvihtjit divna dájmajt, danen gá ietjat gává aj máhtti liehket ájnasa manjebargos.

MANŊEBARGGO

Manŋebargujn miejnnip dav bargov majt oahppe skávlán dahki álggodájmaj manŋela. Manŋebarggo l duola dagu organiserit ja systematiserit vásádusájt ja átsádallamijt majt oahppe li luondon barggam, ja hárrjiddallat bágojt ja moallánagájt majt li gullam. Sæmmiláhkáj gá ájggeadno ávddåbarggugj tjanáduvvá álggo-skávlá rammefaktávráida, de la ájggeadno aj manŋebarggugj sæmme. Vájku makkár rammefaktávrá, de la *Vuonajn 1* dagádum vaj oahppe oadtju máhttelisvuodav barggat divna tiemáj ma li ávddånbuttedum álgon. Makkár dásen galggi duo dá dahkamusá tjoavdeduvvat, mierreda dán gut la áhpáiddje. Ælla sierra bieles «mierkkidum» manŋebarggugj.

Diedon dáhki aj barggat tevstaj ja dahkamusáj girjen juska ehpit la læhkám álggokávlán, jali barggam divna tiemáj sámegiellaj álggon. Diedon de vierttibihitit snivva barggat duoj dáj tiebmá-ásij, danen gá oahppijn ælla nav moadda referánsstjoakke majt lidjin ietján adnám jus lidjin oadtjot gielav praktihkalasj dájmajn juo álgos.

Dav juohkkahasj dádjat, gá oahppe li barggam tiemájn ávddåbargon jali madi li álggon barggam, de giehebut dádjadi manŋebargon. Oahppijda l álkkep dádjadit dav mij la oahpes, ja manná ruvábut ienni gá dat mij la ádå ja gássjel.

Divna tijmajt manŋebarggugj ij dáhki biedjat avta jali guovte bæjvváj, danen gá oahppe dárbaht ájgev gárvedit tijmaj gaskav, ja diedon aj sijdan barggat vaj oahppi buoremus láhkáj. Máhttelis la lahkke jali álles biejev manŋebarggugj álggokávlåbiejvij/tiebmåbiejvij manŋela, valla hæhttu aj vuorkkit tijmajt boahtte vahkojda. Mijá skávlán barggap *Vuonajn 1* girrijn álles tjavtjav, ja de tjadådip akti vas gidáj.

Jus lihpit sjattojt váres válldám, de máhttebihitit sjattojt systematiserit manŋebargon, ja dahkat vuosádusáv jali minifloráv. Adnit sjattoj namájt sámeg- ja dárogiellaj. Hiehpá buoragit gærddot dav majt li oahppam duon dán birra nuorregåtten. Majt mujtti oahppe álggokávlås. Adnit sjaddoplånsajit, [Viste ja sebmula](#) ja [giedjega ja daqnasá](#) ja florav viehkken. Dát la dahkamus mij vas boahotá gasskadåsen, valla stuoråp barggo ienep sjattoj.

Duodjuhamdahkamusá ábnasijis ma li luondon tjoakkedum, li vuogas dájma manŋebarggugj. Dånna l dåssju fantasijja mij ganugahttá. Dånna gávna muhtem inspirasjåvnåv: www.pinterest.com.

Vijdåbut barggit dahkamusáj girjen, dájmaj, gåvvå- ja båkko-båkkoahppamkårtåj ja spelaj ma gulluji.

4. Bieles-bælláj-bagádus

s. 3-4: Ávddábáhko ja oahppoulme

Adnit nágin minuhtav vuostasj tijmas vaj oahpástmuvvi girjjáj Ságasta majt oahppe galggi oahppat, ja majt ulme subtsasti. Tjielggi juohkka ulmev buojkulvisáj. Jus dijá skávlá ij tjadáda álles *Vuonajn 1* gárvidusáj, de viertti áhpádiddje válljit ulmijt ma li ájggeguovddelisá dan oahppijjuohkusij. Ájnas la oahppiida diehtet majna galggi barggat ja majt galggi oahppat.

Ságastihtit gáváj birra ma li ávddábielen ja 4. bielen. Dibde oahppijt unnánasj filosoferit daj birra majt vuojnni. Gáktu jáhkki Olmmáivákke oahppij la mannam álggoscávlán nuorregátten?

ULME: OAHPE GALGGI

- dádjadit majt galggi oahppat
- ájttsat ja berustahtjtát tiemás

s. 5: Fierván

Tjuorgas 5. bielen la degu «uksa l goavkkot» ja máhtá viehken aktiviserit oahppij duogásjmáhtudagáv. Gáván vuojnnep návstev, vantsav ja stárfov fierván. Muhtem oahppe dal dábdi gávás, juogu dal gå lidjin váttstajime fiervájt mánáigården, skávlán jali familja siegen. Ihkap vil ájttsi gává baktu sij máhtti juojddá tiemás, ja dat dábddu sij rijbadi ja hálijdi ienebu oahppat. Valla moattes oahppijs, aj sij gudi merragáttijn árru, ælla goassak læhkám návststijn. Sidjij la dát amás bájkke ja ádá majt vierttiji dábdđát. Asstit ságastallat gávás jus la dárbbu.

Álgon dibde oahppijt ságastallat gávás guovtes ja guovtes. Buorre jus áhpádiddje váttstasj klássalanján madi gulldaladdá oahppijt, viehkedit danna gánná l dárbbu, ja duodastit majt oahppe juo máhtti jus juorruli. Mijá átsádallama vuosedi oahppe lijkkuji barggat guovtes ja guovtes aktan, danen gå ij la nav «várálasj» sámástit gå libá guovtes, ienni gå stuoráp juohkusin. Dan láhkáj la álkkep aktiviserit ienep oahppijt, ja oahppe oadtju «hárjji-dallat» ávdás galggabihtit tjoahkkájgiesset aktisasj juohkusin.

ULMME: OAHPE GALGGI

- báktet ietjasa duogásjmáhtudagáv

Ságastallit majt vuojnebihtit gávån. Aloda oahppijt subtsastittjat guhtik vuorov. Muhtem oahppe ihkap máhtti ájnegis substantijvajt, madi iehtjáda vásstedi álles gárgadisáj. Áhpádidje máhttá viehkedit oahppijt álkkes gárgadisálgøj, buojkulvis:

*Fierván la ...
Gávån la ...
Gávån vuojnáv ...*

Ájggeguovddelis substantijva: *lådde, skávle, guolle, jielle, návssste, giedde, vanntsa, ájro, viermme, fiervvá, nuorre, guollekássá, nássteráppes, bákteskálltjo, stárffo, kávvila*

Ájggeguovddelis gárgadisá: *Gávån la russjkis návssste. Gávån li skávle. Vanntsa l návsssten. Nássteráppes la fierván. Mån vuojnáv guolijt, giergijjt, ájrojt ...*

s. 6: Dájt galga oahppat:

6. bielen girjen gávna báhkolistav gávåj majt oahppe vierttiji oahppat madi barggi *Vuonajn 1* girjiin. Dát gávva báhkolissta l vaj oahppe álkket vuojni majt galggi oahppat, ja máhttá liehket «báhkolisstan» dárboj milta. Bágo li juogedum gálmå tiebmå-oassáj: *læjrrasajen, vuossan ja fierván*. Hiehpá buoragit oahppijda vaddet sijddabargov vaj oadtju hárrjidallat mierredum bágoj dán bielen. Dánna viertti æjgádijjt mávtåstuhttet vaj mánáj aktan hárrjidalli. Juoge báhkooahppamav oahppamájggáj, ja máhtsa dan bælláj dárboj milta.

Divna bágo 6. bielen gávnnuji báhkobáñgakárttån. Ane báhkobáñgakártåjt gá áhpada ádå bágojt. Vuoseda avtav kártåv ájgen ja gatjáda: «*Mij la dát?*» jali «*Ma li dá?*» Gærdo bágojt jus oahppe e máhte dajt, ja dibde oahppijt duv milta javllat. Bieja kártåjt táblo rabddaj madi barggabihtit. Áhpádidje iesj mierret galla, ja makkár báhkobáñgakártåjt galggi barggat juohkka tijma. Dajt bágojt majt li oahppe aktisasj juohkusin barggam, máhttebihtit sæjnnáj gatsostit «*mij máhtteþ-kárttån*», madi dajt ietjá kártåjt majt e máhte, vuorkkiduvvi boahhte tijmmaj. Sijddabarggon máhtti hárrjidallat muhtem bágoj ma ælla ájn siejnen.

Juohkusa aktisasj ulmme máhttá liehket divna báhkobáñgakártåjt sæjnnáj oadtjot. Oahppe lijkkuji dákkár báhkooahppamav, ja divna oahppe juohkusin máhtti oassálasstet vaj oadtju sæjnnáj nav állo kártåjt majt máhtti. Juohkka tijma li ádå kártå siejnen. Gærdo dajt ádå kártåjt duolla dálla.

ULMME: OAHPPE GALGGI

- oahppat bágojt ja hárrjidallat jiednadit

>>>

s. 8: Sáme alfabehtta

Man stuorra dættov galga biedjat sáme alfabehttaj, de vierti åhpádiddje árvustallat man guhkás oahppij juogos la állim låhkåm- ja tjållemåhpadusájn. Jus ij la ájggeguovddelis oahppijda vuostasj klåssan álles alfabehtajn barggat, de máhtta sámegeielåhpádiddje introduserit bokstávajt sáme alfabehtan sæmme bále gå åhpádiddje introduseri ådá bokstávajt dárogiel alfabehtan.

Gatsosta alfabehttaplánsjav ja/jali bokstávvakártajt gå introduseri/gærdo bokstávajt. Tjále tábluj muhtem bágojt sáme bokstávaj, ja dibde muhtem oahppij gávnnat dajt bokstávajt. Hárjjidallit jiednadit. Ságastihtit sieradusáv sáme- ja dáro alfabehtas. Jus juogos la gærggam dajna, de hiehpá álget/gærddot ma li vokála ja konsonánta. Oahppe gudi dábddi dáro alfabehtav, máhtti gávnnat makkár bokstáva ælla dáro alfabehtan, diehttelis da bokstáva ma li sierralágátja sáme alfabehtan. Máhtti aj gæhttjalit gávnnat makkár bokstáva li dáro alfabehtan, ma sáme alfabehtan ælla.

Hiehpá ståhkat ja gæhttjaladdat jienaj. Ihkap oahppe gávnni jienajt ma hiepi duon dán bokstávaj? Buojkulvissan máhtta jienajt buojkuldahttet ietjá jienaj majt gulá bæjvålattjat.

Oajvvadus gaktu vijdábut barggat:

1. Bokstávvakártå

Mij lip dahkam bokstávvakártajt sáme alfabehttaj, dajt gávna [dána](#). Dáj kártajt baktu máhtti oahppe hárjjidallat bokstávaj ja jienaj. Sij máhtti aj kártajt «tjållet» bágojt, valla buorre l tjåledit/prienntit ja laminarit ienep sehtajt bokstávvakártåjs. Oahppe gávnni stávum viehkev 6. bielen ja båkobånkkakártåjn.

2. Bokstávabivddo

Hárjjidallam mij hiehpá dajda oahppijda gudi li oahppam tjållet, de la mannat bivdåtjit sáme bokstávajt båkobånkkakártåjn. Oahppe máhtti barggat guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Juoge nágin båkobånkkakártáv juohkka juohkusij. Oahppe galggi gávnnat ja tjållet bágojt sáme bokstávaj. Sij sátsasti bokstáva vuolláj, jali gievlev biedji daj bokstávaj birra.

Oahppe aj máhtti våljjit bágojt 6. bieles. Bágojt máhtti tábluj tjållet, vaj ietjá oahppe máhtti gæhttjalit gávnnat sáme bokstávajt.

ULMME: OAHPPE GALGGI

- oahpásmuvvat/gærddot sáme alfabehtajn ja sáme giellajienaj

3. Bokstávvaohppampela

Sáme almmudagájn gávnnuži duot dát bokstávvaohppam-/alfabiehttaspele. Dajt máhtta diŋŋgut Sámi girjálássi-vuodaguovdátjis/Samisk litteratursenteret, Kárásjågå, jali njuolggá girjjealmmudagájs.

4. Lávlloš *Alfabiehttalávllagav*

Mij lip dahkam sáme versjåvnåv Vuona alfabiehttalávllagis, tjuoalvissaj *Twinkle, twinkle, littlestar*. Alfabiehttalávllagav gávna [dáŋna](#). Dån liŋkan gávna tjuoalvisåv : <http://www.barnesanger.no/abc-sangen-alfabetsangen.html>

5. Digitåla ressursa

www.ovttas.no bielen gávnnuži appa majt máhtti adnet gå galggi ienebu hárjjidallat alfabiehtajn:
<http://ovttas.no/nb/node/27113>
<http://ovttas.no/nb/node/27110>

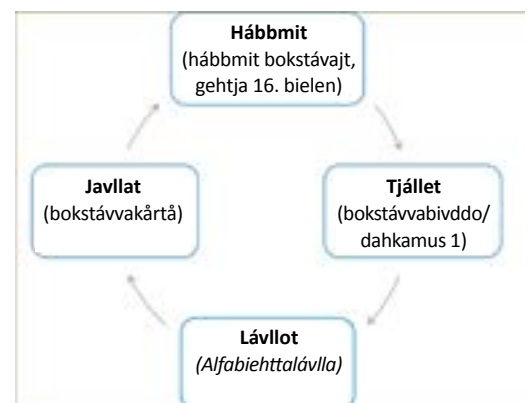
6. Spellat *bokståvvabingo*

Dån dånma ulmme I bokståvav ja jienav aktij tjadnat. Juoge bingobrehtav juohkka oahppåj. Oahppe dievddi 12 bokståva ietjasa bræhttaj, avtav bokståvav juohkka ruktuj. Sij máhtti våljjit divna bokståvajs sáme alfabiehtan. Oahppe gávnni viehkev alfabiehttaplánsjan jali 8. bielen girjen. Bingobrehtav gávna [dáŋna](#).

Gå brehta li dievdedum, de máhtta bingo ålgget. Gå åhpådiddje javllå bokståvav, duola degu Á, de oahppe guoradalli jus sijå brehtan la Á. Jus sijån la dát bokståvva brehtan, de ruossiji dav ruvtov dajna bokståvaj. Åhpådiddje vas javllå ietjå bokståvav, ja oahppe hæhttuji gæhttjat jus sijån la dat bokståvva åvdås åhpådiddje våljjå ådå bokståvav. Nån joarkkebihtit desik akta oahppijs la ruossim divna 12 bokståva ietjas bræhttaj. Sån guhti vuostak oadtju dievva brehtav, vuojttå.

Bingo, båkooahppamkårtå, alfabiehttakårtå ja ietjå duoddeåbnnasa hiephi dåmu buoragit poasstan stasjåvnnååhpådimeŋ. Duoddeåbnnasa aktan dahkamusåj oahppijgirjen vaddi ienep máhttelisvuodav varierit åhpådušåv dånmalasj oahppijda.

Stasjåvnnååhpådimev máhtta tjadådit tiebmååsi ma aj maŋŋela båhti. Sisanov hiebada duov dån dånjav ja dahkamus jtjerdajt båles bålåj.

s. 9: 1. Alfabehtta

Dán dahkamusán galggi oahppe guoradit tjuvdijn jali tjállet bokstávajt sáme alfabehtan. Hárjjidalá jienadit oahppij siegen.

Jus galggi sáme bokstávaj ienebut hárjjidallat, de máhtti oahppe buojk. plastelinajn jali boaloj hábbmit bokstávajt, jali tjállet álles bágojt. Alfabehtaplánssja l viehkken jus galggi dássju bokstávajt hábbmit. Jus galggi aj álles bágojt hábbmit, de máhtti válljit bágojt báhkolistas 6. bielen. Ietján máhtta åhpáiddje válljit bágojt ja tjállet táblulj.

ULME: OAHPE GALGGI

- guoradit tjuvdijn jali tjállet sáme alfabehtav
- gulldalit ja dábddát sáme giella-jienajt

s. 10: 2. Ma li div vuosan?

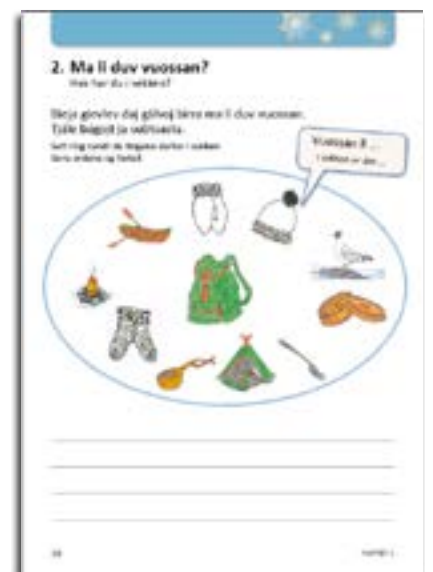
Gå oahppe ja æjgáda páhkkiiji vuosav biejuvmanojda jali idja-dittjat luondon, de li állo biktasa ja dárbbaga ma galggi manen. Duodden dajda masi l állu dárbbbo, de álu válldep manen ietján mij dahká vaj manon buorebut vuorbástuvvap. Buorre l jus oahppe juo árrat dádjadi mij la ájnas vuosaj tsággát. Dánna lip dámu **fágajgasskasaj tiemá álmukvarresvuohhta ja iellemrijbadime baktu.**

Ságastihtit majt vierttip válldet manen vuosaj. Adnit báhkobánŋkakártájt ja ihkap gávájt 6. bielen doarjjan. Soajttá muitem oahppe máhtti ietjá bágojt gá dáj? Bårdo kártájt táblo rabddaj, ja dibde oahppijt guhtik vuorov viedtjat avtav jali ienep kártájt, ja subtsastit majt sij manen válldi, jali majt máhtti vuosaj tsággát. Åhpáiddje náv gatját: «Ma li div vuosan?»

Gærdo gárgadisáv dárogiellaj vuostasj bálijt gá gatjáda, ja manŋáj gá la dárbbbo.

ULME: OAHPE GALGGI

- subtsastit ma li vuosan
- tjállet álkkes bágojt sámegiellaj
- ságastallat *álmukvarresvuodas ja iellemrijbadimes*

Oahppe máhtti vásstedit avtajn bágujn jali náv:

Mujna /li...

Muv vuossan la/li ...

vuossan li ...

Dát la buorre introduksjávnná 2. dahkamussaj majna guovtes ja guovtes máhtti barggat, álles juogos jali goappátjagá. Dánna galggi oahppe biedjat gievlev daj birra majt sij vuossaj tsággi. Sij gudi tjállet máhtti, tjállli bágojt tjállemlinjajda gá li gærggam. Báhkolissta 6. bielen la buorre viehkenævvo jus dárbahe viehkeve bágojt mujttet. Manjutjissaj galggi subtsastit nubbe nubbáj ma li vuossan. Dánna aktiveriji bágojt ja moalkedimijt majt li oahppam.

Ságastimgievlen gávnni oahppe gárgadisálgajt majt máhtti álgadimviehken.

Muv vuossan li fáhtsa.

Mujna / gukse vuossan.

Oahppe máhtti aj oahppat javllat dajt ma ælla sijáj vuossajn:

Mujna ij la dállå/lådde/vanntså/låvdagoahte vuossan.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

Báhkooahppamkártå Vuossan

Oahppe máhtti ienebu barggat báhkooahppamkártå Vuossan vaj bágojt ienebu oahppi. Báhkooahppamkártå gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttåæhtta dássju gávåj, ja nubbe gávå- ja tækstakártåj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

s. 11: 3. Muv vuossa

3. dahkamusán galggi oahppe tjuorggat ietjasa vuossav, ja ihkap aj muhtem dárbbagijt ma li vuossan. Gå da li gærggam, de galggi sij gudi bukti tjállet, tjálllet bágojt ja gárgadisájt tjállemlinjajda ma li vuollelin. Báhkolissta 6. bielen la buorre viehkenævvo jus dárbahe viehkeve bágojt mujttet. Oahppe máhtti juogu dal tjállet ájnægisbágoj jali gæhttjalit tjállet álles gárgadisájt ságastimgievle milta.

Muv vuossan li ...

Manjutjissaj galggi subtsastit nubbe nubbáj ma li vuossan. Dánna sij aktiveriji bágojt ja moalkedimijt majt li oahppam. Gárgadis-álggo ságastimgievlen la buorre viehken njálmálasj oassáj aj dán dahkamusán.

ULME: OAHPE GALGGI

- adnet ietjasa tjuorggasijt vuodon gá subtsastalli
- tjállet álkkes bágojt jali gárgadisájt

s. 12: **4. Læjrrasajen**

Dahkamusá álgon máhtá ságastallat mij la læjrrasadje, ja majt dábálettjat gávnap læjrrasajen nuorregátten.

4. dahkamusán galggi oahppe tjadnat riekta bágov riekta gávováj. Áhpádiddje viertti árvustallat gáktu juogos galggá dájna barggat. Jus divna máhtti láhkát, de máhtá dahkamusáv tjoavddet ájne-gattjat ávddál gá álles juohkusin tjadát. Oahppe máhtti aj gulldalit áhpádiddjev guhti tjadát avtav bágov ájgen. Dibde oahppijt astot bágojt ja gávájkt aktij biedjat: Sij máhtti juogu biedjat sárgev bágos riekta gávováj, jali tjállet bágojt tjállemlinajda gávováj buohta.

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Báhkooahppamkártá Læjrrasadje nuorregátten ja Vuossan

Oahppe máhtti barggat báhkooahppamkártáj Læjrrasadje nuorregátten jali Vuossan vaj bágojt ienebut hárijjidalli. Báhkooahppamkártá gávnuuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gávováj, ja nubbe kárttásæhtta gávová- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

2. Spellat bingo

Dibde oahppijt spellat bingo *Álggokávllá fierván*. Buorre doajmma báhkooahppamij. Maŋenagi gá oahppe li bágojt oahppam, de máhtá differensierit vaj vierttiji javllat álkkes gárgadisájt. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

3. Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá fierván*

Spellat bræhttaspelev *Álggokávllá fierván* la buorre doajmma vaj bágojt ienebut hárijjidalli. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

4. Tsibrunkártá *Álggokávllá fierván*

Tsibrunkártáj *Álggokávllá fierván* li buore barggat vaj bágojt ienebut hárijjidalli. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riekta bágojt bivtastsibrunij, jali tussajjn majt. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

5. Gárgadisbudáldus *Álggokávllá fierván*

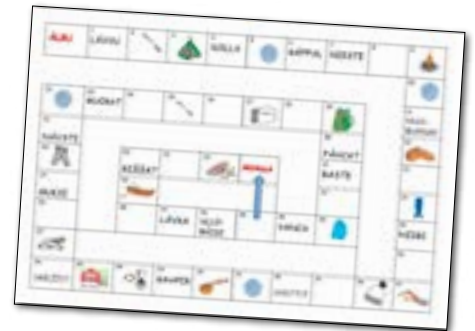
Gárgadisbudáldus *Álggokávllá fierván* hiehpá buoragit gá dájna tiebmáásijn barggabihtit. Tiebmá I álggokávllá, ja oahppe oahppi gárgadisáj ma gulluji álggokávlláj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

6. Budáldus

Oahppe máhtti barggat duoddedahkamusájn majt lip gáhttjum *Budáldus*. Dahkamusáv máhtá adnet moatte-láhkáj duon dán *Vuonajn* tiebmáj. [Dánna](#) gávna budáldusáv ja oajvvadusáv.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet muhtem bágojt dajs ma gávnuuji læjrrasajen
- tjadnat aktij bágov ja gávováj
- tjállet álkkes bágojt sámegeillaj

s. 13: **5. Mijá læjrrasadje**

Dánna galggi oahppe tjuorggat ja bájnnet læjrrasajev. Gå li gærgam, de máhtti guovtes ja guovtes aktan barggat, ja subtsastit nubbe nubbáj majt li tjuorggam. Jus oahppe li oahppam muhtem bájnojt sámegiellaj, de máhtá mávtástuhttet dajt adnet gå ietjasa gáváj birra subtsasti. Gærdo bágojt gávva báhkolistan 6. bielen, ja tjadáda/gærdo bájnojt bájnnoplánsjan 26. bielen ávddål gå oahppe njálmálasj oassáj álggi.

Oahppe máhtti adnet ájnegisbágojt, jali máhtti adnet gárgadis-álgov ságastimgievlen viehkken. Áhpáiddje viehket sijáv gudi viehkev dárbahti.

letjá gárgadisálgo:

Mån lav tjuorggam ...

Gávån li ...

Mijá læjrrasajen li ...

Gå oahppe li dahkam dahkamusájt læjrrasajes, de hiehpá buoragit ságastit **fágajgasskasasj tiemájs**: Makkár vásádusá li oahppij teltan/lávdagoaden árrót? Mij la buorre, ja mij la hástalus? Manen nav álos álggon «árru», álggon ádi, málesti ja bárru álggon? Máhttep gus teltav tsaggat ja læjrrasajev dahkat vájku gási? Le loahpe priváhta duobddágijn vádtset? Diededa oahppijit **gájjkásij riehtás**, ja at miján li rievtesvuoda ja vælggo-gisvuoda gå lip luondon.

Gájjkásasj riehtá javllá duola degu: mij ep galga guodet luonnduj bátsidisájt. Majt dat subtsas praktihkallattjat? Dánna lip divna gálmma fágajgasskasasj tiemáj baktu læhkám. Ienebu gájjkásij riehtás gávna dánna : <https://norskfriluftsliv.no/hva-er-allemannsretten>.

ULME: OAHPE GALGGI

- adnet ietjasa tjuorggasijt vuodon gå subtsastalli
- hárijidallat subtsastit læjrrasajes
- guldalit ja dájdadit oanegis gárgadisájt oahpes tiemás
- ságastit fágajgasskasasj tiemájs

s. 14: **Nuorreguole**

Ságastihtit makkár guolleslája nuoren gávnnuji. Oahppe máhtti ihkap juo muhtem namájt sámegiellaj?

Vuosedá oahppijda guolleplánsjav, ja adnit báhkobánkkakártájt *Nuorreguole* doarjjan gå dájna tiebmáásijn barggabihtit. Galggi oahpásmuvvat guolijda ja namájdá sámegiellaj, ja javla namájt tjavgga oahppijda ja dibde sijáv gærddot. Makkár guolijt li bárrám? Makkár guolijt li ietja guollim?

Jus oahppe máhtti bájnojt, de máhttebihtit ságastit makkár bájno li guolijn gáváj.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat bágov *guolle*
- oahppat *nuorreguolij* sámegiel bágojt

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tjuorggat guolev

Oahppe máhtti válljit avtav jali moadda guole majt galggi tjuorggat ja bájnnet tjállem- jali tjuorggamgirjjáj. Sij gudi bukti tjállet, tjállli sámegiell namáv guolláj tjuorggasa (ij) vuollelij.

2. Akvariav dahkat

Buorre l aktan dahkat «akvariav» majt oahppe máhtti klás-salanján adnet, jali vuosedit ietjá oahppijda skávlán. Oahppe máhtti ietja tjuorggat guolijt akvariji, jali guolijt biesskedit guolleplánsjas. Allit állu rabda milta biesskeda. Laminerijit dajt ja de esski biesskedit rabdaj milta nav tjábbát majt máhtti. Dahkit rájgev guolijda, «tjavelga» gassko, ja tjadnit hárpov jali snuorribiehkev ja gatsostihtit dav «rábe vuolláj» æsskuj jali juokkirak skuffuj mij tjuodtju sijddobællán.

Máhttebihtit aj ietja snihkkut kássav hiebalgis stuorrudagájn. Akvarij tjábbu jus mállibihtit dav sisbieles, siejnijt, bådnev ja rábe vuolev. Lijmmijit sáddujs, smáv skáltjojt ja gærgátijit bådndáj vaj sjaddá degu nuorrebáddne. Stuur skáltjojt, bákteskáltjojt ja ietján majt fierván gávnna li aj fijna herva. Jus oahppe sihti, de máhtti tjállet namájt guolijda, giedajn jali pc:jn. Namájt dáhkki laminierit, biesskedit ja gatsostit juohkka guole vuolláj.

3. Báhkooahppamkártá *Nuorreguole*

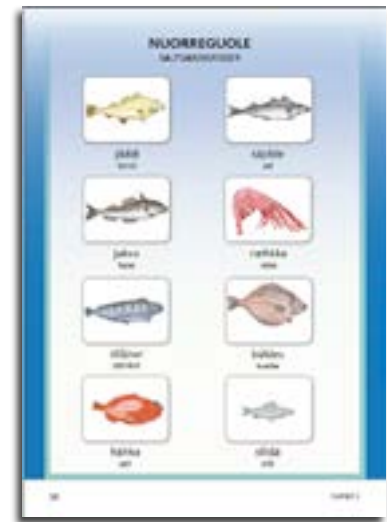
Oahppe máhtti barggat báhkoahppamkártáj *Nuorreguole* guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dá kártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe kárttásæhtta gávva- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

4. Imálasj guole

Oahppe máhtti dahkat guhtik guolev jipsas jali stállodájges. Máhtta liehket juogu akta nuorreguolijs majt li oahppam, jali fantasiguolle nav gáktu gáván. Dibde oahppijit mállit guolijt daj bájno maj sihti. Gå oahppe li gærggam, de máhtti subtsastit ietjasa guolij birra; makkár guolle l dat, ja makkár bájno li danna. Gatsostihtit guolijt sæjnnáj klássaladnjaj. Mujttit mierkkit guolijt namáj, vaj oahppe oadtju ietjasa guolijt sijddaj gå ájgge bohtá.

Dáv fantasiguolev li oahppe dahkam 4. Klássan Olmmáivákke skávlán. Gávva: Toril B. Lyngstad

5. Tsibrunkártå Nuorreguole

Tsibrunkártåj Nuorreguole li buore barggat vaj bágoj ienebut hárrjiddalli. Tjáleda ja lamineri kártåjt. Oahppe máhtti mierkkit riekta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dâhkki sihkkot ierit. [Dánna](#) gávna tsibrunkártåjt.

6. Bájjnit guolijt

Dán duodde dahkamusán galggi oahppe bájjnit guolijt bagádusáj milta. Dahkam lip dâv dahkamusáv guovte versjâvnnâj, nubbe l álkkep nupes. [Dánna](#) gávna dahkamusájat.

s. 15: 6. Makkár guole li viermen?

6. dahkamusán galggi oahppe gávnnat makkár guole li guollára værmáj dæhppum. Áhpádiddje viertti árvustallat gâktu juogos galggá dájna dahkamusáj barggat. Jus divna máhtti lâhkât, de máhtti dahkamusáv tjoavddet ájnegattjat ávddâl gâ tjadáduvvá álles juohkusin. Ietján máhtti oahppe gulldalit áhpádiddjev guhti tjadát avtav ja avtav bágov. Dibde oahppijt astos bágojt ja gávâjt aktij biedjat. Sij galggi biedjat sárgev bágos riekta guolláj viermen.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet muhtem nuorreguolij namájt
- tjadnat aktij bágov ja gávâv

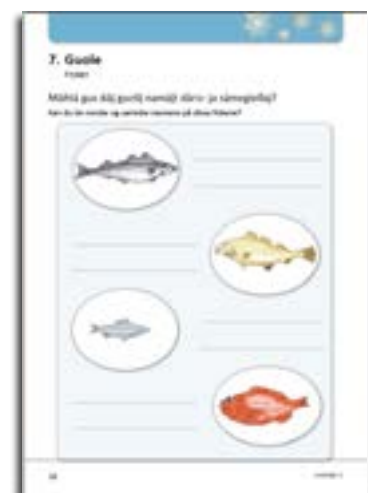

s. 16: 7. Guole

Áhpádiddje viertti árvustallat gâktu juogos galggá dahkamusáj barggat. Jus divna máhtti lâhkât ja tjálllet, máhtti dahkamusáv tjoavddet ájnegattjat ávddâl gâ tjadáduvvá álles juohkusin. Ietján máhtti oahppe ja áhpádiddje aktan gávnadit makkár guole li gávvidum dánna. Jus áhpádiddje tjállá bágojt táblulj, de máhtti divna oahppe gæhttjalit dajt girjjáj tjálllet.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet muhtem nuorreguolij namájt sámegeillaj ja dárogeillaj
- tjálllet álkkes bágojt sámegeillaj ja dárogeillaj

s. 17: 8. Ma li dá?

Lávlla: *Gännå guolle?*

Degu da guokta ávdep dahkamusá, viertti åhpáiddje árvustallat gáktu juogos galggá dájna bielijn barggat.

Jus oahppe galggi barggat ájnegattjat dájna dahkamusájn, de máhtta åhpáiddje sijáv diededit at gávnnu viehkke gávva báhkolistan vuolemus rájdon 6. bielen.

Lávlla *Gännå guolle* lávloduvvá *Fader Jakob* tjuoalvisájn. Sága-stihtit man birra l lávlla, ja lávlo oahppij siegen. Máhtta gus juogos ienep versajt dahkat? Álkkeláhkáj máhtti málsot muhtem bágojt lávllagin: Vuostasj værssalinjan máhtta buojkulvissan málsot bágov *guolle* dáj bágoj: *skálltjo, jáddi, sájdde, báldes, skárffa, skákle* jali oahppij namá. Værbba gárgadisán *Gåsi vuoja uddni* hiebaduvvá dan áda værssalinnaj jus la dárbbbo. Bájkev aj máhtta málsot gåsi la mannamin jus la dárbbbo.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjället álkkes bágojt sámegeillaj
- gulldalit lávllagijt
- oassálasstet lávllagijda

Jielle l gákkádimsadje sálteidis guolijda. Dát jielle l vuojnnet ietjas buoremus bievjijt vuojnám. Gávva: Toril B. Lyngstad

s. 18: Tjáhtjelátte

Ságastihit makkár látte gávnnuji nuorregátten. Oahppe ihkap máhtti juo muhtem dárogiel jali sámegeiel namájt? Vuoseda láddeplánsjav oahppijda ja adnit doarjjan báhkobáŋŋkakártájt *Tjáhtjelátte* madi barggabihtit dájna tiebmáásijn. Oahpásmuvvat láttijda ja sámegeiel namájdá. Makkár láttijt li vuojnám? Makkár jienajt dahki? Le gus láttijn ietjá namá sijáj guovlojn?

Jus oahppe máhtti bájnojt, de máhttebihtit ságastit makkár bájno li láttijn gávajn.

Ávddál gá joarkkebihtit, de hiehpá vas buoragit barggat **fágaj-gasskasasj tiemájn** *guoddelis ávddånimijn* vas. Ságastihit luonndovaljesvuodas ja gáktu divna viesso organismajda l ájnas sadje økosysteman, duola degu guole ja látte. Oahppe máhtti buojkulvissan ájádallat mij máhtta dáhpáduvvat jus rehka gáhtu.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat sámegeielbágov ládde
- oahppat muhtem tjáhtjeláttij namájt
- ságastallat luonndovalljudagás ja gáktu luonndov sujtittit (*guoddelis ávddånibme ja demokratijja ja guojmmeviesátvuoha*)

Ságastihit aj gáktu galggap dahkat gá juhtusijt ja láttijt iejvvip. Muhtem oahppe li ihkap vásedam vávves tjerregijt ja skávlijt gidájt? Buorre l mujttádahttet ep galga ráfeduhttet juhtusijt/iellijt ja láttijt, ja divna látte, biese, máne ja tjivga li suodjaluvvam lállemájge. Vihtta tjerda giehttijt skákletjerdajs li ruoppsisistan (rødlista) ja nav de riekkniduvvi ájtedum tjærddan. Diehti oahppe mij dat merkaj?

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Báhkooahppamkártá Tjáhtjelátte

Barggit báhkooahppamkártáj *Tjáhtjelátte* guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Dá kártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávová- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

2. Spellat bingo Nuorregátten

Buorre doajmma l spellat *Nuorregátten* bingo gá galggá gærddot nuorreguolij namájt, ja hárijidallat tjáhtjeláttij namájt. Dán bingon lip aj válldám manen muhtem skáltjoj namájt. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

3. Tsibrunkártá Tjáhtjelátte

Tsibrunkártá *Tjáhtjelátte* li buore gá galga láttij namájt ienebut hárijidallat. Tjáleda ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot ierit. [Dánna](#) gávna tsibrunkártájt.

4. Spellat Nuorreguole ja tjáhtjelátte

Spellit bræhttaspelev *Nuorreguole* ja *tjáhtjelátte* vaj ienebut hárijidalli bágoj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

s. 19: 9. Látte

9. dahkamusán galggi oahppe gulldalit, jali láhkát sisanov duon dán ságastimgievlen. Galggi árvustallat jus la riehta vaj boasstot majt látte javlli, ja biedjat ruossav dajda ságastimgievlijda ma li boasstot. Tjielggi oahppijda mij merkaj *Mån lav*.

Ságastimgievlij milta li moalkedime riehta:

- Mån lav skárffa.*
- Mån lav tsagán.*
- Mån lav ávdda.*
- Mån lav skákke.*

Jus riehta, majt jáhká látte dan guovten ságastimgievlen lidjin javllat? Dibde dajt oahppijt gávnadit gudi máhtti láhkát dahkamusáv. Sij viehkev gávnni 18. bielen.

Barggit ienebu gárgadisálgujn *Mån lav* ... Dibde divna oahppijt dievddet bágojt ma sijá mielas hiehpi gárgadisaj.

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttaladdat láhkát ja tjället oahpes bágojt ja moalkedimijt ja álkkes gárgadisáj
- tjadnat gárgadisájt gávájda
- hárijidallat subtsastit ietjas birra

Oajvvadusá gárgadisájda:

- Mån lav næjttso.*
- Mån lav báhttja.*
- Mån lav oahppe.*
- Mån lav skávlån.*

s. 20: Skáltjo

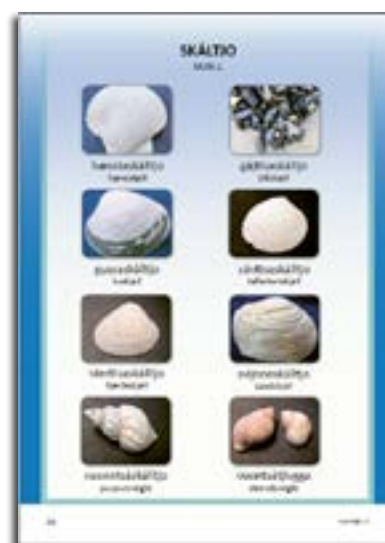
Vuosedá skálltjoplánsjav ja adnit doarjjan báhkobánŋkakártájt *Skáltjo* gá dájna tiebmáásijn barggabihtit. Ságastihtit makkár skáltjojt fierván gávnabihtit. Makkár skáltjojt namájt dábdđábihtit ávdutjis? Jus la juo ávdebut tjoaggám skáltjojt fierván, de hiehpá dajt vuosedit oahppiida. Guoradallit skáltjojt ja skálltjoplánsjav. Nahki gus oahppe gávnnat makkár skáltjojt la maŋen skávlåj válldám? Dánna hiehpá riek buoragit ságastallat gánná skáltjojt gávnna, massta viessu, jus bárråp skáltjojt, makkár bájno li skáltjojn jnv.

Dibde oahppijt imájdallat gáktu skáltjo li oadtjum sáme namájt. Merrasámij bájkijn lij dábálasj mánájda stáhkát båndorsijdav skáltjojt majt gávnin fiervájn. Dát la doajmma majt udnásj oahppe máhtti dahkat, juogu dal skávlån jali madi li fiervájn.

Dán linċan oattjo ienep tsuojggidusájt majt máhttebihtit dahkat skáltjojt ja ietján majt lihpit fierván gávnnam. <http://www.kliikk.no/foreldre/barn/aktiviteter-for-barn/la-barna-samle-skjell-2545840>

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat sámeielbágov *skálltjo*
- oahppat skáltjojt namájt sáme-giellaj

s. 21: 10. Skáltjo

10. dahkamusán galggi oahppe gávnnat makkár skáltjo li gávájn, slihturij namájt sáme-giellaj, ja makkár slihtura li vaddám namáv skáltjojda.

Jus lihpit juo ávdutjis skáltjojt tjoaggám fierván, de máhtti oahppe hárrjidallat bágojt daj baktu. Dibde oahppijt guoradallat skáltjojt, tjerdaajt mierredit ja gávnnat riehta namájt. Oahppe máhtti barggat guovtes ja guovtes, ja de máhtti gehtjadallat skáltjojt, javllat bágojt nubbe nubbáj ja gulldalit. Ihkap muhtema máhtti tjálllet namájt kártájda ja biedjat riehta kártájt daj vuolláj.

Báhkooahppamkártá *Skáltjo*

Adnit báhkooahppamkártájt *Skáltjo* vaj bágoj ienebut hárrjidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuji guovte hábmáj, akta kártásæhtta dássju gáváj, ja nubbe gávvá- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet muhtem skáltjojt namájt
- låhkát álkkes bágojt sáme-giellaj
- tjadnat aktij bágov ja gáváv

s. 22: **Tálla**
11. Galla?

Dán girjen lip válljim tjalmosit tállajt 0:s 10:j. Jus oahppe máhtti tállajt, de máhttebihtit barggat tállaj 20:j. Hárjjidallit viek álov tállaj 10:j (20:j jus la máhttelis).

11. dahkamusán galggi oahppe láhkát fáhttsapárajt, vantsajt, játtijt, skáltjojt ja láttijt. Galla gávnni juohkka slájas? Tállajt tjállu ruvtojda vuollelin. Ságastihtit báhtusis gá divna li gærggam láhkát. Introduseri/gærdo tállabágoš *galla*, ja gatjáda galla fáhttsapára, játti, skálltjo, látte ja vantsa li dán bielen:

Galla fáhtsa li dán bielen?
Dán bielen li ... fáhtsa.

Gá divna oahppe li állim dahkamusájn, de hiehpá aktan tjoahkkáj giesset. Oadtjun gus divna oahppe sæmmi vásstádusáv? Dát la buorre hárjjidallam áhpáiddje gatjálvisájda, giedav bajedit ja vásstedit guhtik vuorov. Sij gudi e oattjo vásstedit, hæhttuji gulldalit majt ietjá oahppe javlli ja ietjasa vásstádusájn buohtastahttet.

Buojkulvis: Áhpáiddje: *Galla ... li gávån?*
Oahppe A: *Mujna li ...*
Oahppe B: *Mujna li ...*

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Láhkát sámegeillaj

Girjen li moadda bieles majt máhtta adnet láhkámij: gávva báhkolissta 6. bielen, alfabehtta 7. bielen, duot ja dát 10. ja 12. bielen, guole guolleplánsjan 14. bielen ja viermen 15. bielen jnv. Oahppe aj máhtti láhkát oahppijt, bievdijt, stávlájt ja vindegijit klássalanján, jali gávnnat juojddá majt álggon láhkát.

Mijá skávlån lip mállim germahav skávlåsaljo asfalltaj tállaj 1-100. Oahppe hárjjidalli tállaj gá gahppi tállaruvtojn ja tjavgga láhki. Áhpáiddje doarjju dárboj milta, ja oahppe gahppi nav guhkás majt máhtti láhkát.

2. Tsibrunkártá Tálla

Tsibrunkártá *Tálla* li buoraga gá galggi tállaj ienebut hárjjidallat. Tjáleša ja lamineri kártájt. Oahppe máhtti mierkkít riehta tállajt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot ierit. Tsibrunkártájt gávna [dánna](#).

3. Gávån bájnjit

Dán duodde dahkamusán galggi oahppe buktet riehta vásstádusájt duon dán rieknimbæhkkáj ávddål gá bájnji-gáhti gávån. Dahkamusáv gávna [dánna](#).

Ienep tálladahkamusá báhti manep bielijn.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahpásmuvvat/sjaddat jasska tállaj 0:s 10:j
- láhkát 10:j (jali 20:j) sámegeillaj
- tjállit tállajt bokstávaj
- oahppat gatjálvisbágoš *galla*

s. 23: **12. Galla li dujna?**

12. dahkamusán galggi oahppe subtsastit galla li siján duossta dássta. Dánna vierttiji máhttet tállajt 10:j ja mujttet bágojt majt sij li ávdutjis oahppam. Mierredum lip tálla e galga bokstávaj tjáleduvvat, valla vuosedit «dajt majt adnep» tjuorggasij. Gájbbet ienebu oahppijs. Ávdđál gá dájna bielijn álgá, de la buorre gærddot tállajt 10:j, dajt bágojt majt galggi láchkát, ja hárjiddallat gatjálvisájt ja vásstádusájt.

Galla játti li dujna?

Mujna I akta jáddi.

Galla vuossa li dujna?

Mujna li guokta vuossa

Åhpádiddje iesj mierret jus gatjálvisá galggi boahtet manjalakkoj jali akta gáktu, jali goappátjagá.

ULME: OAHPPE GALGGI

- máhttet tállajt 0:s 10:j
- máhttet láchkát 0:s 10:j
- máhttet subtsastit galla li duossta dássta

s. 24: **Bájno**

Dán bájnnoplánsjan vuosedip aktse bájno. Válljim lip predika-tijvva- ja attribuhttahámev vaj vuojnnepe gávnnuji moadda háme. Vásedam lip, moattes oahppijs dábdi goappátjijt hámiht mánárgárdes. Muhtem máná li ihkap oahppam nuppev hámev, madi iehtjáda li oahppam dáv nuppev, ja de máhtá tjielggit goappátja li riekta, valla adnep guovteláhkáj. Jus oahppe dajna rijbadi, de máhtá gárgadisájt hárjiddallat goappásj hámiht, jus ij, de máhtá åhpádiddje välljit hámev oahppiida.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

Gáván la ruoppsis vanntsa.

Vanntsa I ruoppsat.

Máhtsa 23. bælláj, ja gatjáda oahppijs makkár bájno li 12. dahkamusán. Oahppe máhtti vásstedit bájnujn + bágujn, jali álles gárgadisájn. Vatte oahppiida buojkulvisájt gáktu máhtti vásstedit:

Ruodná vuossa

Vuossa I ruodná.

Hiehpá aj ságastit makkár biktasa li oahppiijn uddni, ja makkár bájno li biktasijn.

Mujna I/li ... uddni.

Mujna li alek bávsa nanna uddni.

ULMME: OAHPPE GALGGI

- oahppat/gærddot muhtem bájnojt sámegeiellaj

Gávvá báhkolissta 6. bielen ja láddeplánssja 14. ja 18. bielen hiephi buoragit hárrjidallat bájnoj moalkedimijn/gárgadisájn. Sæmme bále oadtju oahppe gærddot sáme bágojt majt li oahppam ávdutjis:

*Makkár bájnno I stájnarin/juvson?
Stájnar la rávvat. Jukso I russjkat.
Gávvån la rávvis stájnar/russjkis jukso.*

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Tsibrunkártå *Bájno*

Tsibrunkártåj *Bájno* li buore barggat gá galga bájnoj ienebut hárrjidallat. Tjáleda ja lamineri kártåjt. Oahppe máhtti mierkkit riehta bágojt bivtastsibrunij, jali tussjajn majt dáhkki sihkkot ierit. Tsibrunkártåjt gávna dánna.

2. Gárgadisbudáldus *Bájno*

Gárgadisbudáldus *Bájno* hiehpá buoragit gá dájna tiebmá-ásijn vijdábut barga. Gárgadisbudáldusáv gávna [dánna](#).

s. 25:

13. Lågá, bájnni ja tjále tállajt

Dán dahkamusán galggi oahppe lāhkāt biktasijt juohkka ruvton, ja bájnnet dajt bájnnokávdáj milta. Sij galggi násstáj tjället tállajt siffarij juohkka ruvto badjegæhtjáj. Maŋŋutjissaj galggi sij gudi máhtti tjället, tállajt tjället bokstávaj tjällemlinajda ruvtoj vuollelij.

Oahppe máhtti oadtjot lāhkāmdahkamusájt ālggon ja sinna. Fierván li āllo majt máhtti lāhkāt. Gávvá: Adobe Firefly.

ULME: OAHPE GALGGI

- lāhkāt sámegeillaj
- bájnnet bagádusáj milta
- tjället tállajt sámegeillaj

s. 26: **14. Bájno**

Åhpádiddje viertti árvustallat gáktu juogos galggá dahkamusáj barggat. Jus divna máhtti láhkát ja tjállat, de máhtta juohkka oahppe tjoavddet dahkamusáv ávdás tjadáduvvá álles juohkusin. Jus e divna oahppe máhte láhkát, de galggi gulldalit åhpádiddjev ja bájnnit suv bagádusáj milta.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet muhtem bájnojt sáme-giellaj
- gulldalit jali láhkát álkkes moalke-dimijt

s. 27: **15. Guldala ja bájnni!**

15. dahkamus la gulldalimhárjjidallam gánná oahppe galggi gávån bájnnit åhpádiddje bagádusáj milta. Oahppe vierttiji dábddát bájnojt ja bágojt dajda majt fierván gávnni.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bájnojt bagádusáj milta
- máhttet bájnojt sáme-giellaj
- máhttet bágojt dajs majt fierván gávnná

Álge gærddot dábálamos bájnojt bájnnoplánsjan 24. bielen, biktasij namájt, ja bágojt gávva báhkolistan 6. bielen jus vuojná dárbbu I. Vatte dan maŋjela oanegis bagádusájt oahppijda. Gærdo bagádusájt moaddi. Tjieggi/gærdo mij merkaj *Gávån la/li ...* Dibde oahppijt állit bájnnit juohkka bagádusá gaskav.

Åhpádiddje máhtta válljit majt galggi bájnnit jus divna galggi bájnniduvvat, ja makkár bájno galggi. Oahppe máhtti oadtjot bájnnit ietjasa milta, jali bagádusáj milta nuppijs oahppijs juohkusin jus åhpádiddje ij divna mierreda. Buoragit aj hiehpá dáj vijdábut barggat, guovtes ja guovtes.

Dála li muhtem buojkulvisá bagádusájda:

- Gávån la ruoppsis návssste.*
- Gávån la tjáhppis vanntsa.*
- Gávån li alek ájro.*
- Jielle I ruodná.*
- Gahper la visská.*

Maŋjutjissaj máhtti oahppe láhkát dajt majt gávån vuojnni. Galla guole, návssste, látte, jielle jnv. vuojnni gávån? Åhpádiddje máhtta buktet gatjálvisájt viehken oahppijda:

- Galla návssste li gávån?*
- Galla vantsa li gávån?*
- Galla látte li gávån?*

s. 28: **Fierván**

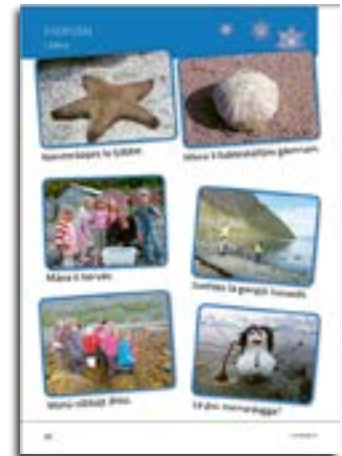
Dán bielen oadtju oahppe vuojnnet oasev Olmmaivákke oahppij dájmajs álggokávlán nuorregátten. Gæhttjit ja ságastihtit gáváj birra. Láhkit ja járggálihhtit tevstava aktan juohkka gáváváj.

Dahkit ietjada gávávareportássjav/siejnneavijsava aktan. Jus lihpit læhkám álggokávlán, de máhttebihtit válljit muhtem gáváváj álggokávlábjevijsa/tiebmaábjevijsa ja dahkat tevstajta gávávájda. Dibde oahppijta buktet oajvvadusájt gávávatevstajda juohkka gáváváj. Máhttebihtit «digital táblujn» barggat vaj oahppe vuojnne gáváváj ja tevstava avta bále. Tevstava aj dahkki giedajna tjállet.

Gá dajna gærggabihtit, de lijmmit gávávájta ja gávávatevstajta garra páhppárij. Gatsosta siejnneavijsava klássaladnjaj jali sadjáj gánná oahppe ja áhpádiddje vuojnne. Siejnneavijsa I buorre mujtto manos oahppijda. Máhttebihtit aj mujttogirjev aktan dahkat Book Creatoran.

ULME: OAHPE GALGGI

- gæhttaladdat láhkát ja tjállet oahpes bágojt ja moalkedimijt ja álkkes gárgadisájt
- válldet oasev nuppij oahppij álggokávlán vásadusájs
- ságastallat gávávájta, tevstajta ja birrasijta
- tjállet bágojt ja oanes gárgadisájt digitála vædtsagij

s. 29: **16. Fierván**

Dán dahkamusan oadtju oahppe ietja mierredit majt sihti tjuorggata ja bájnneit, nav guhkev madi barggi tiemájna *Fierván*. Sij máhtti tjuorggata luondov, oahppijta álggokávlán, vantsajta, skáltjojt, guolijta, návssstev, láttijta jnv. Gá li gærggam, de galggi subtsastit majt li tjuorggam. Aloda sijáv bájnojt adnet gá subtsastit:

*Fierván li ...
Mán lav tjuorggam ...
Mán lav tjuorggam russjikis vantsava.*

Oajvvadus gáktu vijdábut barggat:

1. Nuorretrálláv dahkat

Jus lihpit álggokávlán tjoaggám giergijta ja ietján luondos, máhtti oahppe dahkat guhtik *nuorretrálláv*. Duodden giergijda dárba mállogav, mállimkustava ja buorre lijmava. Dákkijta ja dárjajta, viermev jali ietján vuoptajda, gálggemuora máhtti sjaddat trállá vanntsa, ja sákke giedajda jali sáppijda. Dánna I dássju fantasijja mij ganugahtta.

2. Báhkooahppamkártá *Fierván*

Máhttebihtit barggat báhkooahppamkártájna *Fierván* vaj bágojt ienebut hárrjidalli. Báhkooahppamkártá gávnnuajt guovte hábmáj, akta kárttásæhtta dássju gáváváj, ja nubbe kárttásæhtta gáváváj- ja tækstakártáj. [Dánna](#) gávna gáktu bargga.

ULME: OAHPE GALGGI

- tjuorggata tiebmájna *Fierván*
- adnet ietjajta tjuorggasava vuodon gá subtsastit
- máhttet subtsastit majt fierván gávnni

2. Spellat bingo

Dibde oahppijt spellat bingo *Fierván*, mij la buorre doajmma báhkooahppamij. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

3. Spellat bræhttaspelav *Fierván*

Spellat bræhttaspelav *Fierván* la buorre doajmma vaj bágoj ienebut hárrjidalli. [Dánna](#) gávna gáktu barga.

4. Gárgadisbudáldus *Fierván*

Hiehpá vijdábut barggat gárgadisbudáldusájn *Fierván* bágoj ja moallánagáj ma li tjanádum tiebmáoassáj *Fierván*. Gárgadisbudáldusáv gávna [dánna](#).

s. 30:

17. Luonndonammadusá
18. Sáme bájkkenamá

Sáme bájkkenamáj sisadno l álu luonndonammadusá. Ságestihtit ma li luonndonammadusá ja gávna buojkulvisájt dárogiellaj. Da oahppe gudi bukti tjálllet, tjállli sáme luonndonammadusájt 17. dahkamussaj. Máhtti gus oahppe ietjá luonndonammadusájt?

Bájkkenamma dahkamusán galggá åhpádiddje iesj válljit dajt sáme bájkkenamájt majt sihtap oahppe galggi oahppat. Ihkap oahppe juo muhtem sáme bájkkenamájt máhtti? Vállji oahpes ja ájggeguovddelis namájt nuorregáttes jali lahkabirrasis. Tjielggi oahppijda bájkkenamáj sisanov. Buorre l jus oahppe oadtju imájdallat manen ja gáktu sáme bájkkenamá li sjaddam. Jus gávnnuji subtsasa ma gulluji duon dán bájkkenammaj, de máhtta oahppijda subtsastit dajt. Dá subtsasa nanniji oahppammielav, ja sæmme bále álkkep la mujttet bájkkenamájt.

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá divna gálmma **fágajgasskasaj tiemájda**. Buojkulvissan máhtta nammadit jus máhtá luonndonammadusájt ja bájkkenamájt, de la álkkep diehtet gánná la (*álmukvarresvuohhta ja iellemrijba-dibme*). Sáme bájkkenamá aj duodasti majt ulmutja li barggam ájgij tjadá, ja navti l aj ájnas oasse mijá kulturárbes (*demokratijja ja guojmmeviesátvuohhta*). Sæmme bále aj máhtti vuosedit gáváv gáktu ulmusj, birás, giella ja sebrudahka nubbe nuppev vájkkudi (*guoddelis ávddånibme*). Buojkulvissan li sáme bájkkenamá «jårggåluvvam» dárogiellaj, mij bádið dárojduhttempolitihkas – ja álu li moattelágásj vuojno gáktu bájkkenamájt tjállli, sihke dáro ja sáme.

18. dahkamusán tjállli oahppe avtav jali moadda sáme bájkkenamá. Dahkamusáv máhtti skávlån barggat, jali vaddet sijdda-barggon.

ULME: OAHPE GALGGI

- ságastallat luonndonammadusájs
- oahppat muhtem luonndonammadusájt sámegeiellaj
- sáme bájkkenamájda
- ságastallat fágajgasskasaj tiemájs

s. 31: **19. Makkár bágojt gulá?**

Dát la hárrjiddallam gánná oahppe galggi gulldalit ja vuosedit majt li oahppam. Tjielggi oahppijda vaj mierkkiji dajt bágojt majt gulli, avtav bágov juohkka linnjaj. 1. dahkamusán máhttá buojkulvissan válljit avtav dájs bágojs: *dállå – fiervvá – fáhtsa*. Åhpádiddje iesj vállji makkár bágojt oahppe galggi mierkkit.

ULME: OAHPE GALGGI

- gulldalit ja dábdđát bágojt
- vuosedit ietjas máhtudagáv

s. 32: **20. Subtsasta ma li gávån**
21. Oahppe ålggokåvlån

Adnit vuodon ålggogåvån *Fiervån* 5. bielen ságastallamij. Guovtes ja guovtes oahppijs máhtti vuostak ságastit gávå birra, ja loahpe I fantaserit ja degu gávå sisi suogŋat.

Mij lip álu vásedam åvdep bálátjis gå gávåvå lij tiebmá, de la åvddånahttám: Oahppe dálla giehpebut sámásti, sijån la stuoráp báhkoobandudahka ja ienebut subtsastalli.

Maŋemus dahkamusájŋ hiejttep *Vuonajn 1* girrijŋ. Guoradalá gávåjt ja lågå majt oahppe javlli. Dibde juohkka oahppev giehttot gåktu I ietjasa ålggokåvlån jali tiebmábiejvijŋ nuorregåtten. Máhttebihtit aktan hárrjiddallat muhtem gárgadisålgoj. Buojkulvis:

Mån lijkkuv ...
Suohtas la/gávkas la/... ålggokåvlån.
Muv mielas lij/la ...
Ålggokåvlån gávnniv ...

Gå lip hiejttemin maŋemus dahkamusáj *Vuonajn 1* girrijŋ, de hiehpá sæmme bále **aktelasj árvustallamijŋ**. Dibde oahppijt maŋen árvustalátjit ietjasa gielalasz åvddånimev. Majt li oahppam madi lihpit barggam *Vuonajn 1* girrijŋ? Makkár dahkamusáj lijkkujin barggat? Manen? Le gus sijájŋ favorittbielle girjen ja favorittdoajmma ålggon jali sinna? Lej gus juoga mij lij gássjel? Manen? Majna hæhttuji ienebut hárrjiddallat? Gåktu jáhkki buoremusát oahppi?

ULME: OAHPE GALGGI

- vuosedit ietjas gielalasz åvddånimev
- ságastallat gávåjs, tevstajs ja birrusijs
- åjådallat ietjas vásádusáj
- subtsastit ietjas birra ja ietjas vásádusáj ålkkelåhkáj
- tjoahkkájgiesset ja ållit *Vuonajn 1* girrijŋ
- oassålasstet árvustallamijŋ ja åjådallat ietjas oahppamis

Muhtem oahppe li ihkap riek ávddánam madi lihpit barggam *Vuonajn 1* girjiin, iehtjáda vas ælla nav ávddánam. Ienemusá dal huoman dábdidi sij li juojddá oahppam, ja juojddá buorebut bukti dálla ienni gá álgijda tiemájn. Ájnas la fokuserit dán ávddánibmáj vaj oahppe ietja vuojnni ávddán manná. Ávddánibme I ájnas mávtástuhttem faktor vijdábut barggat gielajn. Gehtja ienebu aktelasj árvustallamis 1. kapihttalín.

Muhtem oahppe li vájmov skáltjojs dahkam c bokstáva birra. Ihkap lij bokstávvaáhpadibme fierván sijá favorittdoajmma álggokávlán? Gávva: Edel Monsen

Gærddomdahkamus

[5. tjuovvusin](#) la gærddádimdahkamus masi oahppe lijkkuji. Hiehpá buoremusat álggodahkamussan skávllásaljon tjáppa gidábiejve, valla dâhkki aj ietjá dáhpádusájn. Mij lijkkup tjadádit dáv dahkamusáv **luonndobálggán** (natursti) jali **láhtton** (løype) skávllásaljon.

Mij lip dahkam oajvvadusájt dahkamusájda, ja juohkka lågev dahkamussaj gávnnuji gálmma vásstádusalternatijva. Juohkka juogos oadtju vásstáduskártáv, ja dav galggi maŋen juohkka dahkamussaj. Mij lip hiebadam vásstáduskártájt vaj gávnnuji guokta variánta: akta oahppijda gudi bukti tjálllet, ja akta sidjij gudi e ájn buvte tjálllet. Oahppe gudi e máhte tjálllet, ruossijj riehta alternatijvav. Jus li lågev dahkamusá ilá állo unnemusájda, de máhttebihtit válljit dahkamusájt.

5. Álggobarggo ja gielladájma

DOAJMMA/TIEBMÁ

Lávdagoaden

Jus oahppe viehkedi lejrav dahkat, máhttep álkkesláhkáj tjielggit majt barggap. Jus la máhttelis, de vierttibihitit válldet manen dárbbagijit vaj máhttebit tsaggat árbbedábálasj lávdagoadev. Ávkálasj la jus nágin la manen gut máhttá vuosedit ja subtsastit gáktu tsaggat ja gáktu viessot lávdagoaden.

Manjnáj gá lávdagoadev lihpit tsaggam, de máhttebihitit tjáhkanit sisi ja ságastit árbbedábálasj lávdagoade birra. Dát máhttá dáhpáduvvat sáme- ja dárogiellaj. Ij la ulmme oahppe galggi divna bágojt dán dásen oahppat. Miján la *lávdagoaden* ja lávdagoat-terminologijja oahppomihiton *Várijn 3* ja *Várijn 4* girjijn. Buorre I ja bohtá ávkken oahppijda gullat dán birra juo dálla.

Jus oahppe galggi lávdagoaden idjadit, de oadtju vásádusájt gáktu lávdagoaden árrat ja hárijidallat sosiála tjehpudagájt. Jus oahppe e galga danna idjadit, de la huoman lávdagoahte buorre tjáhkanimsadje ságastittjat vásádusájs álggoskávlás, ja gáktu I manon liehket, ja tjadádit njuolgadusájt. Dánna lip **fágajgasskasj tiemáj** baktu moatteláhkáj.

Jus dálkke I nievrre, jali «dássjedis ájgge» de máhttá lávdagoaden láhkát ja gulldalit subtsasijit ja histávrrájt, spellat bræhttaspelajit jali memory, jali barggat báhkobánŋkakártájt ma tiebmáj gulluji.

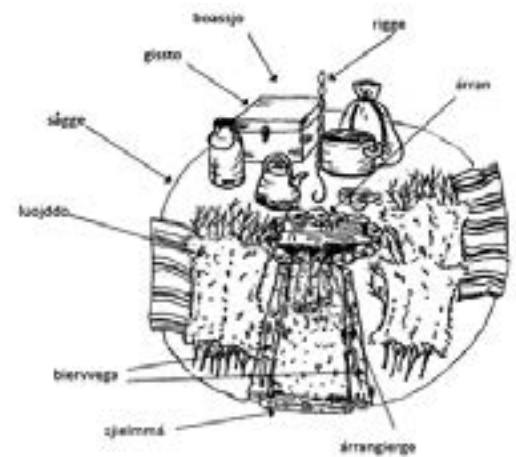
ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde manen plánsjav *Lávdagoaden*, ja ane dav viehkken gá árbbedábálasj lávdagoadev tsaggabihtit, jali ádáájjgásasj lávdagoadev aluminiumstákkaj.

Válde manen báhkobánŋkakártájt, bræhttaspelajit ja báhkooahppamkártájt.

ULME: OAHPE GALGGI

- dábddát vehi lávdagádjit ja gáktu árbbedábálasj lávdagoaden árrat
- sámmástit duon dán aktijvuodan
- oahpásmuvvat muhtem lávdagoahte bágojda
- ságastallat fágajgasskasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj vásádusájt ma li dajda tjanádum
- gulldalit histávrrájt ja subtsasijit sámegeillaj

DOAJMMA/TIEBMÁ

Dállit

Gå galggap dállit, de máhttep ságastit majt dárbaHIP gå galggap dálláv tsahkkidit. Máhttep vuosedit jali viedtjat dav man birra ságastip. Dan láhkáj dádjadi oahppe buorebut majt miejnnip.

Gæhtjala aktiviserit oahppijt gatjálvisáj sámegeiellaj, gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt ruvton oalgesbielen. Gatjáda dajt sæmmi gatjálvisájt dárogiellaj dárbo milta.

Konkrehtta dállá dahkamus: máhtá tjoahkkit oahppij juohkusav dállitjit. Dánna máhtá kombinerit praktihkalasj dájmvav giella-hárjjidallamij, ja sæmmi bále dibddet oahppij oadtjot vásádusájt mij gullu **fágajgasskasasj tiemájda**. Gatjáda oahppijs majt dárbaHIP gå galggap dálláv tsahkkidit, ja gáhttjot viedtjat dajt. Gáhtjo oahppijt subtsastit majt li viedtjam. Luondulasj la maŋnela bagádusáj ja praktihkalattjat hárjjidallat gáktu dállit ja oadtjot dálláv buolátjit, ja ij ietjas vahágahttet (*álmukvarres-vuohta ja iellemrijbadibme*). Sæmmi bále máhttep oahppijda oahppat luonnodáj dov (dállit ieme dállásajen, i dássjev biejsstet luondov, gæhttalit vaj ij buollá, gáhttit vahágahttemis) ja ságastit njuolgadásájs gáktu dálláv tsahkkidit. Dánna lip *guoddelis ávddånime ja demokratijja* ja *guojmmeviesátvuoda* baktu. Mákson máhtá márfijt jali váffalijt dállán basset.

Dát dahkamus aj máhtá doajmmat praktihkalasj oassen luonnodálggán (gehtja ienebu 34. bielen).

Váffalijt majt dállán basá li nav njálge! Viertti astos basset, ja jus ilá dállit, de boaldá váffalijt. Gávva: Edel Monsen

ULME: OAHPPPE GALGGI

- oahppat dajt bágojt majt dárbaHIP gå galggap dállit
- gulldalit, dádjadit ja adnet álkkes gárgadisájt dállimis
- ságastit fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj vásádusájt ma gulluji dajda

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gávva báhkolistan girjen 6. bielen jali *Álggokávllá*-plánsjan.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Majt dárbaHIP gå galggap dállit?*
- *Mij dárbaHIP giergijt, biessijt, muorajt ja rissijt.*
- *Viedtjalaste ...*
Gut vissjá viedtjat ...?
- *Visjá gus viedtjat ...?*
- *Gut máhtá ...?*
- *Mån visjá.*
- *Mån iv visjá.*

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Álggokávllá tijmmaplánav jali gárvidusáv tiebmábæjvváj (biejvijda) viertti tjáledit, laminerit ja gatsostit dállásaje lahka mij la luondulasj tjáhkanimsadje. Tijmmapládna máhtta liehket sámegeiellaj ja dárogiellaj.

Vierttibihitit gatsostit *Dállit-* ja *Álggokávllá-*plánsjajt ja báhkolistav *Læjrrasaje bargo ja dájma vuonan* vaj æjgáda vuojnni gudi sihti oassálasstet, ja sæmme oahppijda ja áhpáiddijda.

Jus lihpit gárvedam vuorrasap oahppe galggi dramatiserit subttasav *Bárråmbåddå nuorregåtten*, ja ávddånbuktet nuorap oahppijda, de la buorep juo ávdån låhkát ja ságastit subttasasis oahppijda vaj dábdi sisanov.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Læjrrasajen

Madi lip dállågátten tjoahken, de máhttep ságastit ma læjrrasajen gávnnuji, gånna hivsiga li, gástta máhttep tjátjev viedtjat jnv. Ságastallama máhtti boahdet luondulattjat, jali doajmman mij la juo gárvedum. Guovtes ja guovtes máhtti ságastallat, jali smáv jali stuoráp juohkusijn. Máhttebihitit aktiviserit oahppijt gielalattjat ja gatjálvisájt buktet sámegeiellaj. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvvadusájt gatjálvisájda ruvton oalgesbielen. Gatjáda sæmme gatjálvisájt dárogiellaj dárboj milta.

Luondulasj la aj læjrrasajen áhpádit oahppijt **gájjkásij riektás**. Jus lihpit juo dan birra ságastam klássalanján (gehtja 5. dahkamusáv), de hiehpá gærddot ja guoradallat majt oahppe mujtti.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Adnit báhkobánjkártájt gieda ávdån ja adnit dajt gáktu l tjielggidum ávdebut. *Álggokávllá-*plánsija aj máhtta viehkenævvon.

Merragáttijn li moadda tjáppa bájke læjrrasajijda. Dát gávva l Ráisas. Gávva: Pål H. Lyngstad

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnnuji læjrrasajen
- ságastit fágajgasskasasj tiemájs ja oadtjot praktihkalasj vásádusájt ma gulluji dajda
- gulldalit, dádjadit ja sámástit álkkes gárgadisáj læjrrasajes

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gávva báhkolistan girjen 6. bielen jali *Álggokávllá-*plánsjan.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Mij la dát?*
- *Ma li dá?*
- *Mij/ma la/li læjrrasajen?*
- *Læjrrasajen la/li ...*
- *Subtsasta majt vuojná læjrrasajen.*
- *Gånna l div tjubuk/låvdagoahte?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Gånna l hivsik?*
- *Mujte val giedajt bassat!*
- *Dálla l bárråmbåddå!*
- *Majt bårå?*
- *Mån båråv ...*
- *Majt dân sidá?*
- *Mån sidáv ...*
- *Gijtto biebmajs!*
- *Viehkedaste mov!*

DOAJMMA/TIEBMÁ

Vuossan

Madi lip lávdagoaden jali dálldáhtten tjoahken, de máhttep ságastit ma li miján vuossaj sinna. Dát máhttá liehket gárvedum doajmma, jali ságastallama ma báhti luondulattjat. Guovtes ja guovtes, smáv jali stuoráp juohkusa máhtti aktan ságastallat.

Aktivisieri oahppij gielalattjat madi buvtá gatjálvisájt majt vierttiji vássteddit. Gærdo gatjálvisájt moaddi. Gehtja oajvva-dusájt gatjálvisájda ruvton oalgessielen. Vuossa dárbbagij la buorre álgo ságastallamij. Ráhtti vuossas avtav dárbbagav ájgen ja gatjáda mij la dat, makkár bájno l danna jnv. Gatjáda dajt sæmme gatjálvisájt dárogiellaj jus la dárbbbo.

Ane báhkobáŋŋkakártájt jali *Álggokávllá-plánsjav* gieda ávdán.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Gárveda «illustrasjávnnávuossav» bierggasij majt dábálattjat váldá maŋen gá galga biejjvebáttáv jali idjadittjat. Ane aj báhko-báŋŋkakártájt ja *Álggokávllá-plánsjav* gieda ávdán.

ULME: OAHPE GALGGI

- máhttet bágojt dajs ma gávnuuji vuossan
- gullalit, dádjadit ja sámástit álkkes gárgadisájt vuossa birra
- hárijidallat rádijat vuossav ja vuossa birra
- oadtjot praktihkalasj vásádusájt ma gulluji fágajgasskasasj tiebmáj *álmukvarresvuohŋa ja iellemrijbadibme*

Ájggeguovddelis bágo: Gehtja gávva báhkolistan girjen 6. bielen jali *Álggokávllá-plánsjav*.

Ájggeguovddelis gárgadisá:

- *Gánná l duv vuossa?*
- *Makkár bájno l danna?*
- *Mij la duv vuossan?*
- *Ma li duv vuossan?*
- *Vuossan la/li ...*
- *Le gus dujna ... vuossan?*
- *Muv vuossan li fáhtsa, hullogænsis, hullobávsa, oademvuossa, niesste, nijbbe, gukse*

DOAJMMA/TIEBMÁ

Luonndobálges

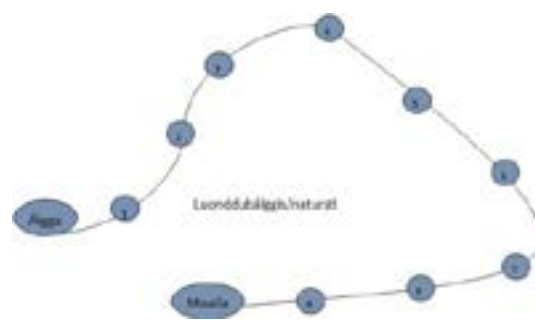
Dát la praktihkalasj ja fágajgasskasasj doajmma masi ienemusá oahppijs ávvudalli. Dájmaŋ juo viertti buoragit gárvedit ávdán. Oahppe barggi juohkusijn (3-4 oahppe juohkka juohkusijn) ja hættuŋ aktan barggat gá tjoavddi duov dáv dahkamusáv. Luonndobálges máhttá tjadáduvvat dássju teorehtalasj dahkamusáv, jali kombinasjávnná teorehtalasj ja praktihkalasj dahkamusáv.

Buojkulvissan praktihkalasj dahkamusájda: áhtsát 5 skálltjo, 3 giedjega/sjatto, muorjijt gáhpádievav (jus muorje gávnuuji lahkusijn), tjoahkkit «dállámuorajt» ja tsahkkidit unna dálátjav. Máhttelis la aj fysalasj hásstalusájt, buojkulvissan guohtsat rámanali, gahppadit jágátja badjel, starjjat duoge jali muvra nanna. Oahppamulme, bágo, moalgedime ja gárgadisá báhti sisanos ja gáktu gárvvidusáv tjadáda.

Mujte: praktihkalasj dahkamusá gájbbedi ienep ressursájt gá dájmaŋ tjadádiehpit. Ihkap diján li æjgáda jali ietjá berraha gudi sihti viehken muhtem pástajn?

ULME: OAHPE GALGGI

- aktan tjoavddet duov dáv dahkamusáv
- hasodit ietjasa fysalasj, gielalasj ja sosialalattjat
- sámástit duon dán aktijvuodan
- dábdát/máhttet láttij, skáltjot ja guolij namájt

Gárvedit ja tjadádit luonndobálggáv boahdá aj dassta gáktu oahppijjuogos la biejadum tjoahkkáj. Jus divnajn oahppijn juohkusijn la sámegiella, de máhtti divna dahkamusá ja bagádusá liehket sámegiellaj, valla e galga gássjela liehket. Juohkusijda gánná muhtem oahppijn la sámegiella ja iehtjádijn ij la, máhtá dahkat dahkamusájt/bagádusájt dárogiellaj ja sæmmi sámegiellaj. Aktisasj barggojuohkusa vierttiji liehket «rájnna» giellajuohkusa, ja sámegieloahppe vierttiji oadtjot ietjasa dahkamusájt ja bagádusájt sámegiellaj. Praktihkallattjat máhttá dáv tjoavddet náv: tjállet dahkamusájt dárogiellaj árka nuppe bælláj ja sámegiellaj vas nuppe bælláj. De máhtti åhpádiddje/viehkediddje álkkesláhkáj hiebadit dahkamusájt juohkusijda gå járggáli árkav.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Tjuovvusijn *Vuonajn 1* girjjáj gávnabihtit oajvvadásájt dahkamusájda ma máhtti luonndobálggán. Dahkamusá vierttiji hiebaduvvat dan sadjáj gánná galggabit liehket, valla mijá oajvvadás máhttá liehket buorre álggo. Buorre I laminierit dahkamuskártájt ja duov dáv majt galggabihtit álggon adnet.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Biebbmo

Idedisbiebbmo

Bårråmbåddå

Gasskabiejvve

Iehkedisbiebbmo

Olmáivákke skåvlån la agev 9. klåssa åvdåsvåsståduv málesti divnajda gudi oassålassti ålggokåvlån. Vuostasj biejeve I dábålattjat «mannojuppsa», ja divna gudi oassålassti váldi málesåbnnasijt manen, ja de 9. klåssa russtiji biebmot. Manep biejeve de skåvllå mákså biebmot. Gå lip nuorregåtten, de málestip guoles: guollegåhkojt, bassev guolev, guollejuptsav jali ietján.

Småvskåvlån aj máhttep biebmov tiebmån. Máhttep sågastit dajs biebmots majt båråp ja soajttå ietja gárvedip idedisbiebmov, lunsjav jali iehkedisbiebmov.

Tjoahkkim lip muhtem ålkkes biebbmobagådusájt man milta máhttebihtit biebmot russtiv nuoramus oahppij siegen. Agev la njålgge varås svelaj, váffalij jali gåhkoj majt dålån baså. Bagådusájt gávna dånna. I hkap sihtabihtit gæhttjalit biebmov málesti dat «sålte åhkkaris»? Guolle I buoremus gå la varås ja dalåga vuossja jali baså fiervån. Jus lihpit duosstela, de javlli juohkka ielle mij fiervån gávnnu li bårådahte, duola degu dåkke, dåra, nårdågiså, gehtsulagå, skåltjo, gåjttsaskåltjo, ja dåggelåffå. Gávnnuji moadda næhttabiele diedoj ja inspirasjåvnåj.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppet bågots ja ålkkes gårgadisájt ma gulluji båråmij
- oadtjot praktihkallasj våsådusájt gåktu ålkkesláhkáj biebmot russtiv luondon
- sågastallat biebmots ma lahkusiv båhti ja *guoddelis åvddånimes*

Åjggeguovddelis gårgadiså:

- *Makkår biebmot li duv vuossan?*
- *Mujna li ...*
- *Le gus nælggomin?*
- *Le gus ...?*
- *Lev./lv la.*
- *Majt sidå?*
- *Mån sidåv ...*
- *Sidå gus ...?*
- *Sidåv.*
- *Majt jugå?*
- *Mån jugåv ...*
- *Majt bårå?*
- *Mån båråv*
- *Lijkku gus ...*
- *Mån lijkkuv*
- *Råja munji ...*
- *Gijtto biebmots!*
- *Varrudagå!/Ane buoragit!*

>>>

Bårádahttijn máhttep ságastit makkár biebm ja nieste li manjen, jus lip gájkkámin jali nælggomin, majt sihtap bárrát ja juhkat jnv. Dá máhtti liehket mierredum dahkamusá, jali ságastallama ma báhti luondulattjat – jali goappátjagá. Buvte gatjálvisájt majt oahppe máhtti vásstedit.

Nuoramusájda máhttá liehket buorre gullat gatjálvisájt sámegiellaj ja dárogiellaj. Gatjáda muhttijn sámegiellaj ávddál gá dárbbbo l dav sáemmi gatjálvisáv gatjádít dárogiellaj. Gehtja oajvvadásájt gatjálvisájda ruvton ávdep bielen. Oahppe e dárba ha oahppat divna gárgadisájt dálla, valla dábddát gatjálvisájt ja vásstedit álkkesláhkáj.

Læjrrasajen la állu sjávot ávddál gá oahppe smaredi. Gá li badjánam, de la biebbmo divnajda. Idedisbiebbmo májssá buoremusát álggon. Gávva: Edel Monsen

DOAJMMA/TIEBMÁ

Lávllaga ja stáhkusa

Miján li agev lávllom- ja stáhkambáttá sæhkálakkoj gá lip álggoscávlán. Moattes oahppijs lijkkuji stáhkamtijmajda, ja vuorrasamos oahppiijn la ávdásvásstádus stáhkat ja hávsskudallat nuorabuj, ja akta dajs suohttasamos dáhpádus álggoscávlán. Dakkár dájmajt viertti juo gárvedit ávddál gá álggoscávlá álggá.

Mijá skávlán juohkep gasskadásegijt- ja/jali nuorajskávlá oahppiijt juohkusijda. Oasse ávddábargos ávddál gá mannap álggoscávláj galggi juohkusa gárvedit dájmajt massta sihti ávdásvásstádusáv válldet ja tjadádit smávskávlájn. Javllap juohkka juogos viertti gárvedit binnemusát 3 sierra dájma ma galggi vihpat birrusij 45 minuhta tjoahkkáj.

ULME: OAHPE GALGGI

- sámástit duon dán aktijvuodan
- oassálasstet dramatiserimij jali liehket publikum gá iehtjáda dramatiseriji
- ietjasa alodit duon dán láhkáj, buojkulvis tjalmostahttet ja mujttet bágojt/moalkedimijt
- aktan barggat iehtjádij ja válldet ávdásvásstádusáv juogodahkamusájn
- oahppat muhtem lávllagijt sámegiellaj

>>>

Jus ehpit máhte segadit álldarijt nav gáktu mij, de máhtti áhpádidje ietja gárvedit ja tjadádit muodugasj dájmajt.

Gáktu organiseri ja gárveda bohtá dassta galles oassálassti, ja gáktu oahppijuogos la biejadum tjoahkkáj mij gullu álldarij ja giellaj. Oahppij juohkusin gánná divna sámásti, máhtti divna stáhkusa, lávllaga ja dájma liehket sámegiellaj jali oasse sámegiellaj. Juohkusijda ma li segadum vierttiji sámegielloahppe oadtjot sæbrat stáhkusijda ja dájmajda «dáj nuppij» siegen. Sámegielláhpádidje máhtti gárvedit avtav jali ienep dájmajt ma tjadáduvvi sámegiellaj, oahppe aj gænna ij la sámegiella.

Ietja hæhttubihtit árvustallat man garrasit galggabihtit tjalmostit sámegiellav dájna stáhkam- jali doajmmabáttájna. Sámegielloahppe gasska- ja nuorajdásen máhtti lávllot sámegiellaj, jali stáhkát álkkes giellastáhkusijt smávskávlán. Ietján máhtta árvustallat jus oahppe li barggam fágajn ja giellajn álles biejev, de máhtti dá stáhkusa liehket «friddjabáttá» gánná sosiálatlattjat la ájnna sabbo giellaoahppamis.

Subtsas *Bárrámbáddá nuorregátten* la ádásis tjáledum ierñjils subtsasis *The little red Hen*. Subtsasav gávna [dáinna](#). Dát hiehpá buoragit oahppijda gasskadásen jali nuorajdásen gá galggi dramatiserit ja hárrjidallat sámegielloahppijda smávskávlán.

Oajvvadusá ietjá stáhkusijda ja dájmajda ma hiehpi giella- hárrjidallamijda ja gielladájmajda: háddidallam stáhkusa, *Tante-Knute*, *Kima stogos*, *slå på ring*, *Biernna oadá*, *nuorjijt tjoagget*, *subtsastallambáddá*, *kaste kubb*, *gilpe*, *Sisten*, *Stiv hæks*, *Hádja bohtá*, *Ruoppis tjuovgga*, *Bro, bro brille*. Dála li muhtem dábalasj stáhkusa ja dájma majt máhtá hiebadit giella- hárrjidallamijda:

Hádja bohtá

Dáinna máhtta hiebadit álkkesláhkáj dáv dábdos stáhkusav ietjá stáhkusijda.

Stájnár bohtá stáhkusin máhtta buojkulvis hárrjidallat jali gærdot guolle namájt (buojk. *jáddi*, *sájdde*, *hávgga*, *ræhkka* jnv).

Merragoasskem bohtá stáhkusin máhtta aj sæmmiláhkáj oahppat tjáhtjeláttij namájt majt merragoasskem bivddá (buojk: *skákle*, *tjierrek*, *tsagán*).

Kima stoagos

Dát la mujtostoagos majna máhtá bágojt oahppat/gærdot, ja sæmme bále hárrjidallat visuálla mujtov.

Dála l oajvvadus mij hiehpá juohkusij 3-6 oahppij: Bieja muhtem báhkobánŋkakártájt jali muhtem fysalásj dingajt,

duola degu muorraskuolkáv, giergev, nijbev, bastiv, gáhpáv jnv. tjáhkkaáhimvuoládisá nali. Madi ienep kártá jali dinga, dadi gássjelabbo sjaddá. Vuoseda substantijvajt, javla bágojt ja gærdo desik divna máhtti dajt bágojt. Giejkki dingajda/kártáida, javla bágojt ja gærdo dajt desik divna máhtti.

Rája dan maŋŋela oahppijt viegatjit, madi li viehkamin de gádoda avtav kártájs jali avtav dingajs. Gá oahppe ruopptot báhti, de galggi javllat sámegiellaj dan substantijva bágov mij gáhtu. Sån gut vuostak nahká, oadtju iesj válldet avtav dingav nuppe vuorruj. Jus sirdá dingajt/kártájt speladahttijn, de sjaddá gássjelabbo. Målso muhtem bágojt gá li 3-4 vuoro mannam.

Fiervvástafæhtta

Dát la aktisajbarggo- ja giellahárjjidallam klássaj rastá. Oahppe duot dát klássas juogeduvvi, nieljes juohka juohkusij. Gehtja vaj variasjávnná sjaddá álldarij ja máhtudahkaj gá juohkusijda juogeduvvi. Stafæhtta I moattet praktihkalasj dahkamusáj.

Juohkusa oadtju niellja tjuorga juohka dahkamusán, avtav tjuorgav juohka riekta dahkamusosáj.

Vuostasj hárrjjidallamin galggi oahppe viedtjat niellja mierredum objevta læjrrasaje lahkusin. Buojkulvissan vuossav, muorraskuolkáv, duolbbis giergev ja stihkajt. Áhpádiddje vaddá bagádusájt sámegiellaj divna juohkusijda sæmme bále. Juohka oahppe juohkusin galggá tjadádit avtav dahkamusáv juohka hárrjjidallamin. Juohka juohkusa duogen la juohket ja gávnnat gáhtu galggi dahkamusáv tjoavddet. Danen la ájnas divna oahppe snivva gull-dali bagádusáv, ja divna dádjadi majt dahkamus javllá. Ulmme I riekta objevtav viedtjat, ja jus sihtabihtit, de máhttebihtit gilpustit madi válldebihtit ájgev.

Nuppen dahkamusán galggi oahppe tjuorggat niellja objevta ma gulluji tiebmáj, duola degu *vanntsa, návssste, jielle* ja *fiervvá*. Máhtta differensierit jali dahkamusáv dahkat gássjelabbon jus adjektijvav duoddi. Dánna aj galggi bagádusá sámegiellaj. Divna oahppe juohkusin galggi tjuorggat avtav objevtav guhtik, ja oahppe mierredi ietja majt guhtik galggá tjuorggat. Válldit fáron bájnnošliántajt ja árkajt, jali tussajt ja minitáblutjav masi tjuorggi. Ulmme I tjuorggat riekta objevtajt, juogu dal riekta stuorrudagáj, jali riekta bájnoj.

Jus sihtabihtit, de dâhkki ienep dahkamusájt vaddet. Dála li muhtem oajvvadusá:

1. Oahppe galggi gávnnat 8 iesjgenjalágásj skáltjo fierván ja máhttet nammadit binnemusát 4 dajs. Dánna máhtti juohkusa oadtjot niellja duoddetjuorga jus máhtti divna 8 skáltjoj namájt.
2. Oahppe galggi máhttet 4 nuorreguolle namá.
3. Oahppe galggi máhttet 4 tjáhtjeládde namá.

>>>

Báhkostafæhtta

Dát la doajmma gánná oahppe oahppi/gærddu bágojt ja sæmme bále mujtov hárijidalli. Juoge oahppijt unnep juohkusijda (3-4 oahppe) klássaj rastá. Jus li ávddáskávlámáná fáron, de hiehpá sijáv manen válldet.

Oahppe 4. klásson máhtti válldet ávdásvástádusáv áhpadit mierredum bágojt mánájda ávddáskávlá juohkusin ja oahppijda 1.-3. klásson. Bágo majt galggi oahppat máhtti liehket duola degu sállteguolij, merraláttij ja skáltjoj namá, jali bágo gávva báhkolistas girjen. 4. klássaga vierttiji dáv skávlán gárvedit.

Oahppe gudi li «áhpaddjen» tjuottjadi duobbelij juohkusijs gudi li tjuottjadam rájddon. Sij máhtti válldet manen «jukse-láhpajt» vaj bágojt mujtti. Juohkka juogos manná avta oahppe lusi 4. klásson gut sidjij galggá oahppat avtav bágov sámegeiellaj. Gá máhtti bágov, de manni áhpaddje lusi gut máhtta sámegeielav, ja javlli bágov sámegeiellaj, ja mij la dárogeiellaj. Dan manjela tjuottjadi rájdo manjegæhtjáj, ja válljiji ádá oahppev avtajn ádá bágujn gá la vas sijá vuorro. Dánna l ájnas jus li nágin állessjattuk gudi gehtjastalli vaj ij duojkke sjatta, ja doarjjan dajda nuorra «áhpaddijida.

Land art/Dájdda luondon

Oahppe galggi dájddagijt dahkat ábnasijs majt fierván gávnni. Sij máhtti buojkulvissan gávva jali skulptuvrav dahkat. Máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Gávva jali skulptuvrra majna barggi galggá tjanáduvvat álggoscávlá tiebmáj. Gá li gærggam de máhtta juohkka oahppe/juogos giehttot dájda nuppijda majt li dahkam. Sij sámasti nav álov majt máhtti madi subtsasti.

Internehtan máhttebihtit gávnnat moadda bieles ja buorre buojkulvisá inspirasjávnnán luonndodájddaj. Buorre l vuosedit oahppijda muhtem buojkulvisájt ávddál álggoscávlá, vaj oadtju inspirasjávna ietjasa dájdda bargojda.

Tsabmamstoagos

Oahppe tjuodtju biráldahkan. Áhpaddje válldá fáron báhko-oahppamkártájt jali gávvajt juhtusijs ja/jali láttijs ma li dagádum, judos- ja láddeplánsja vuodon. Oahppe válldá kártáv jali gávva. Jus gávva l buojkulvis skávles, de galggá oahppe tsamádit: «*Mán lav skákle*» lagámus oahppáj oalgesbielen, ja nubbe vas tsamát dáv oahppáj gut la vas suv oalgesbielen. Náv joarkká desik manemus oahppe l oadtjum gullat gárgadisáv, ja dav de tjavgga javllá. Sjaddá gus dat sæmme gárgadis majna álgijda?

DOAJMMA/TIEBMÁ

Sáme bájkkenamá

Luonndonammadusá ja sáme bájkkenamá li ájggeguovddelisá ma gulluji divna gálmá fágajgasskasasj tiebmáj. Jus lihpit ságastallam dán birra 17. ja 18. dahkamusájn, de hiehpá gærddot madi lihpit álggon. Jus ehpit la ájn dahkamusáj állim, de huomana máhttebihtit válldet manen **fágajgasskasasj tiemájt** gá ságastallabihtit (gehtja oajvvadusájt 17. ja 18. dahkamusájn).

Sáme bájkkenamájn gávnnuji állo diedo luondos ja kulturhistáv-rås. Válde oahppijt manen ja vádtsit læjrrasaje lahkusin, ja gáhtjo sijáv gávnnat duov dáv luonndonammadusáv, buojkulvissan *njárgga, várre, jáhkå, fiervvá ja luokta*. Le dán namá sámegiellaj?

Jus gávnnuji subtsasa ma gulluji duon dán bájkkenammaj, de máhttebihtit dajt oahppijda subtsastit. Buorre l jus oahppe bessi imájdallat gáktu ja manen sáme bájkkenamá li oadtjum jur dav namáv.

Ihkap la muhtem oahppijda muddo kártav oahppat. Máhtti buojkulvissan oahppat nuortta l agev bajás kártan. Ihkap muhtema nahki láhkåt bájkkenamájt ja gávnnat kártan sajijt ma li lahkusin? Ihkap muhtema máhtti tjieggit kártav ja gávnnat gánnå li miehtse, váre, vuona, suollu, vákke ja jágå?

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde fáron kártav dat guovlos gási galggabihtit. Kártan vierttiji liehket sáme bájkkenamá. Jus ij gávnnu hiebalgis kártta sáme bájkkenamá, de máhttebihtit ietja tjuorggat álkkep kártav. Guoradalá jus gávnnuji subtsasa ma bájkkenamájda gulluji.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Nuorreguole

Válde oahppijt manen guollitjit vantsajn jali gáttes. Dibde oahppijt hárijidallat álkkes dahkamusáj ma gulluji guollimij, duola gáktu juvsujn guollit, svitjujn, málsot vuokkav jali suhkat. Dánna oahppe gærddu bágojt majt li ávdutjis oahppam (buojk. *vanntsa, suhkat, oaggot, svihtjo*) ja oahppat ádå bágojt (buojk. *jukso, vuogga, viermme, guollit, ájro*).

Jus oadtjobihtit guolijt, máhtti oahppe slájajt mierredit. Gærdo namájt sámegiellaj moaddi. Manjela máhttebihtit guoradallat hámiyt, bájnojt ja ietjá dábdomerkajt. Sámástihtit madi dánna barggabihtit.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem bájkkenamájt majt li válljim
- oahppat muhtem luonndonammadusájt
- (buojk. *suoloj, jáhkå, njárgga, várre, fiervvá, vuodna*)
- oahpásmuvvat kártajda
- diehtet sáme bájkkenamá li kulturmuhto ja ságastallat majt merkaj (*demokratija ja guojmmeviesátvuohta medborgerskap ja guoddelis ávdånibme*)
- diehtet gáktu luonndonammadusá ja bájkkenamá máhtti viehkedit gávnnat gánnå la luondon (*álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*)

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem nuorreguolij tjerdajt
- ságastallat luonndressursajs ja biebmoms ma báhti lahkusin
- oadtjot vásádusájt ma gulluji guollimij ja gáktu guolleavædt-sajijt adnet
- oassálasstet álkkes biebbomrusstijida ábnasij ma báhti lahkusin
- oahppat man ájnas la gádjom-vestav adnet
- oahppat sámegielbágojt gádjom-væssta

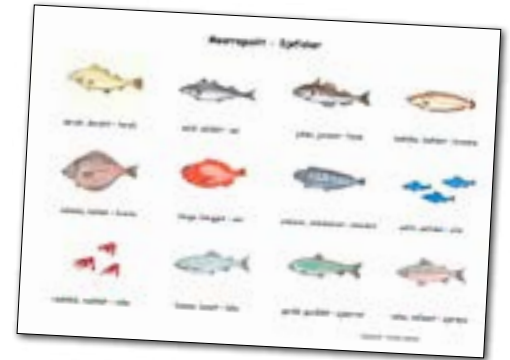
Jus ij hieba nuoramus oahppij siegen guollit, de ihkap máhttebihtit «rávvit» guolijt dâjs ietjá klássajs jali állessjattugijs gudi li bivddám guolev?

Gáktu guolev málestit: Base jali vuossja varás guolev dálán jali primusijn, jali vuossjit guollejuptsav. Guollejuppsa bagádusáv gávna [dáanna](#).

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde fáron guolleplánsjav, guollimvædtsagijt ja gádjomvestajt. Viertti juo ávdán sjehtadit gá galggabihtit vantsav luojkkat. Ájnas la aj ávdán guoradallat makkár gájbbádusá gulluji jasskavuotaj.

Ságastihit jasskavuodas vantsan, ja man diehti gádjomvæssta l ájnas. Oahppe vierttiji gárvvunit nuorráj. Jus ij la máhttelis mannat guollitjit vantsajn, máhtti oahppe gæhttalit guollit svitjujn gáttes.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Sjatto ja giedjega

Sjatto l tiebmá mij álggoskávlán buoragit hiehpá, ja duodden guoská **fágajgasskasaj tiemájda ja guovdásj árvojda** fágan sámegeiella nubbengeiellan (gehtja aj 7. kapihttalav áhpáiddjijbagádusá dábálasj oasen).

Vádsit ullárájen «bivdátjit» sjattojt ja giedjegijt. Adnit sjaddoplánsjav ja florav ja mierredihtit tjerdajt majt gávnabihtit. Áhpáiddje máhttá vaddet diedoijt oahppijda muhtem sjattojs. Lågá ja subtsasta sámegeiellaj ja dárogeiellaj. Ihkap li oahppe válljim muhtem sjattojt ma li anedum álmukdálkudimen? Gávnabihtit namájt sáme- ja dárogeiellaj sjattojda? Máhttebihtit aj ságastit bájnojs ja hámijs.

Vállji 5-6 sjatto majt válldebit manen skávláj. Buorre l sjattojt dæbttjot vaj gájkki ávdás biedjahihtit kontaktpáhppárij. Skávlán máhttebihtit dahkat sjaddovuosádusáv. Dát la dahkamus mij vas bohtá gasskadásen, valla stuoráp dahkamus ienep sjattoj.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde fáron kladdegirjev masi máhttebihtit sjattojt dæbttjot, ja garrasap árkajt A5 jali A6 stuorrudagájn, skárjáv ja kontaktpahppárav. Adnit duov dáv sjaddoplánsjav ja ihkap aj florav gieda ávdán.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat muhtem nuorregátte sjattoj namájt
- ságastallat tjerdaj valljudagájs ja luonndoluohkojs (*guoddelis ávddånibme*)

DOAJMMA/TIEBMÁ

Muorjjit

Miján ij la sierra tiebmá ja oahppoulmme muorjij namáj *Vuonajn 1* ja *2* girjijn, valla *Vákkijn 1* ja *2* girjijn. Jus diján la álggoscávlá tjavtjajt ja vallje muorjijs læjrrasaje lahkusin jali skávlán, de la huoman luondulasj mannat muorjijtjit. Oahppe máhtti gærddot muorjij namájt majt li ávdutjis oahppam, ja oahppat ádá.

Muorje li biebmó lahkusis ma li lasje ja njálge, ja duodden álggon váttstajt la buorre rubmahij. Dánna lip vat muhtem **fágajgasskasaj tiemáj** baktu.

Gá muorjjimin lihpit de máhttebihtit muorjijt syltajda jali stállögahpaj. Makkár muorjjeslája gávnnuži danna gánná lihpit? Guoradallit duov dáv dagnasav ja muorjijt, ja buohtastahttit vaj oahppi sieradusáv ja jus li muodugattja. Dibde oahppijt adnet plánsajt viehkkén mierredittjat muorjij ja sjattoj tjerdajt. Gærdo namájt sámegeiellaj moaddi vaj oahppi dajt.

Manjela gá lihpit muorjjim, de máhttebihtit ietja sylltit. Jus lihpit usjudallam gáhkkít jali hávvarrávtsav vuossjat iehkedisbiebbmon jali idedisbiebbmon, de la sierraláhkáj suohtas oahppijda bárrát syltajt sjiivo nanna majt ietja li tjoaggám.

ÁVDDÁBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válldit manjen skielojt ja muorjjetjoakkánav. Dáhkki puvsaj sisi muorjijt. Jus sihtabihtit sylltit gá boahtebihtit ruopptot læjrraj, de la buorre válldet manjen sáhkharijt ja lihtijt láchkij. Válldit manjen muorjjeplánsjav jus vuojnnebihtit la dárbbó. Bagádusájt sámegeiellaj gávna [dánna](#).

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat/gærddot bágov muorjje
- oahppat morjjeslájaj namájt
- gærddot bájnojt
- ságastallat luonndoressursajs ja biebmójs lahkusis (*guoddelis ávdđánibme*)
- mannat muorjijt tjoakkátjit (*álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme*)
- oassálasstet russtít álkkes biebmójt bájkálasj ábnnasij

DOAJMMA/TIEBMÁ

Skáltjo

Fierván ij la dássju læhkám barggosadje guollárijda, valla aj stáhkamsadje mánájda. Máná tjoaggin skáltjojt, gálggemuorajt ja ietján majt fierván gávnnin ja adnin dajt stáhkusin. Bándorsijdav dahkat giergijs ja gálggemuorajs, skáltjo slihturin, la árbbedábálasj mánájstáhkusa merrasámij guovlojn.

Válde oahppijt manjen fiervváj ja dibde sijáv tjoagget skáltjojt, gálggemuorajt ja ietjá «dávverijt». Galla sierralágásj skáltjo lihpit gávnnam? Adnit skálltjoplánsjav doarjjan ja tjadádihtit namájt. Dibde oahppijt ájadallat manen skáltjojn li slihturij namá.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat skáltjoj ja slihturij namájt bándorsijdan
- oahppat dálusj stáhkusijt
- barggat sjuggelit giellajienaj, bágoj ja njálmálasj subttasij

Subtsasta oahppijda båndorsijda stáhkusav. Maŋŋela máhtti oahppe oadtjot fantasijja baktu dahkat ietjasa båndorsijdajt. Dav máhtti aktu barggat, guovtes ja guovtes jali smáv juohkusijn. Gá divna båndorsijdaj li állim, de máhtti oahppe «guossidit» nubbe nuppev fierván. Dibde dajt oahppijit gudi li dahkam båndorsijdav, subtsastit ietjasa båndorsijdaj birra. Jus la gáássjel subtsastit, de máhtta áhpádiddje viehkedit gatjálvisáj.

Jus válldebihtit skáltjot, giergijt ja gálggemuorajt ruopptot skávlláj, de máhttebihtit dáv dájmvav gærddot klássalanján jali skávllásaljon.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Gæhtjala jus oadtjobihtit vuorrasap ulmutjav maŋen gut dagáj båndorsijdav skáltjojs gá lij sán mánná. Ihkav sán máhtta subtsastit oahppijda dán stáhkusa ja ietjá stáhkusij birra dál-utjis? [Skálltjoplánssja](#) máhtta aj buorre viehkkenævvon.

DOAJMMA/TIEBMÁ

Fierván

Fierván la máhttelis barggat fágajgasskasasj tiemáj *demokratijja ja guojmmeviesatvuohta* ja *guoddelis ávddånibme*, valla viertti-bihtit ietja árvustallat makkár stuorrudagáj galggá bargaduvvat.

Váttse oahppij fierván. Ságasta majt máhtta gávnnat, buojkulvis skáltjo, fijna gierge, gálggemuora, smáv ielle giergij vuolijn – ja bálkudisá. Dánna hiehpá ságastit tjerdej moattevuodajs ja bálkudisájs.

Gárveda oahppijit «dávverijt bivdátjit», átsátjit fijna giergijt, gálggemuorajt ja skáltjot madi lihpit fierván. Válldit fáron puv-sajt vaj máhttebihtit sæmme bále bálkudisájt tjoagget. Maŋŋela máhtti oahppe oadtjot dahkamusáv, dahkat vuosádusáv fierván, hiebalgis sadjáj læjrrasaje lahka. Gá oahppe li dahkam galbajt sámegeiellaj dajs majt li gávnnam, de máhtti gáhttjot ietjá klássajt vuosádusáv gehtjatjit. Oahppe máhtti dájda nuppij oahppijda vuosedit/guiddit vuosádusá birrusin ja giehttot majt li gávnnam, ja majt gáhttjop dajt sámegeiellaj. Jus vuorrasap oahppijit gáhttjobihtit, de la buorre gærddom sidjij.

Jus ehpit sidá vuosádusáv dahkat, de máhttebihtit «dávverijt» válldet skávlláj. Dáppe máhttebihtit stáhkav daj, jali adnet dajt ábnasin duodje tijmajda. Ietján máhttebihtit kolleksjávnnáv jali minivuosádusáv dahkat.

ULME: OAHPE GALGGI

- oahppat skáltjot namájt
- oahppat namájt dajs majt fierván gávnná
- oahppat sámegeiel bágov návssste
- oahppat bágojt dajs majt návsssten gávnná
- ságastallat kulturhistávrás ja gáktu ulmutja, birás ja sebrudahka vájkkut nubbe nuppev (*demokratijja ja guojmmeviesatvuohta*)
- ságastallat tjerdej valljudagájs ja bálkudisájs (*guoddelis ávddånibme*)

Jus li vantsa, kája ja návsste dan guovlon, de la vuodnaguollim ja kulturhistávrá luondulasj tiemá. Mannit jus hiehpá avta návsste baktu ja ságastihtit majt oahppe máhtti danna gávnnat. Návsste l gánná vuorkudi guollimvantsajt ja guollimvædtsagijt, ja dábálasj li állo vædtsaga ja dárbbaga majt máhttá guoradallat danna. Tjielggi oahppijda masi vædtsaga li anedum, ja ane aj sáme nammadusájt gá ságasta. Ep vuorde oahppe galggi dálla oahppat bágojt divna vædtsagijda ma gávnnuji návssten, dát la tiebmá masi vas máhttsap *Vuonajn 3*. girjen.

Gá li állim návssten gæhttjat, de máhtti oahppe oadtjot dahkamusáv majt galggi tjoavddet. Oahppijda 1. dásen la buoremus jus dahkamusájn barggi åhpáiddje siegen, ietján máhtti oahppe tjoavddet dáv aktu, guovtes ja guovtes jali juohkusijn 3-4 oahppij. Dahkamusáv gávna [dána](#).

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Válde manen skálltjoplánsjav, skieloht jali puvsajt masi tjoaggi giergijt, skálltjot ja ietján majt oahppe fierván gávnni. Jus sidá oahppe galggi vuosádusáv dahkat fierván, de mujttit válldet manen garrasap páhppárav, tussajt ja plastlummav.

Jus la návsste læjrrasaje lahkusin, de ihkap sjaddá riek hávsskes doajmma dâhku mannat. Sjiehtada návsste æjgádijn vaj oadtjohihtit guovladit návssten. Ihkap æjgát aj máhttá liehket ressursas guhti máhttá giehttot návsstes, vantsas ja guollimvædtsagijs? *Vuonajn 3* plánsjajn gávnnuji stárffo ja návsste bágo. Muhtem oahppijda l dát ávkken. [Dána](#) dav gávna.

Fierván gávnnap smávva ja stuorra «dávverijt» degu dáv giergev dájna tjáppa vájmujn. Hábmé ij la ulmutjijs dagádum, valla ganájs ma li giergen sjaddam luondulattjat. Gávva: Edel Monsen

DOAJMMA/TIEBMÁ

Lávllom- ja subtsastallambáddå

Tjoahkki oahppijt aktisasj lávllom- ja subtsastallambáddåj madi lihpit ålggoscåvlån, sæhkålakkoj ietjå klåssaj. Juohkusin gånna li oahppe gudi sámåsti, máhtti divna lávllaga sábmåj låvloduvat. Subtsasa máhtti aj liehket sámegeillaj, valla dánna viertti gæhttjalit jus la dårbbå jårggålitt dárogeillaj.

Oahppijuohkusin mij la segadum máhtti lávllot sámegeillaj ja dárogeillaj, ja ij dagå majdik jus oahppe gænna ij la sámegeilla oadtju gielav gullat. Buojkulvissan máhtti lávllot *Sugå sugå* ja *Guollelávlla* vaj oahppi lávllot sámegeillaj ja dárogeillaj.

Subtsasa máhtti liehket sámegeillaj, jali dárogeillaj, oasse sámegeillas. Subtsastiddje máhttå aj adnet sáme båkkenamåjt, luonndonammadusåjt ja åjnegisbågojt sámegeillaj jus ietjå subtsasa li dárogeillaj. Ij majdik dagå jus oahppe gulli dajt sæm-mi subtsasijt sámegeillaj ja dárogeillaj.

ÅVDDÅBARGGO/OAHPPAMNÆVO

Vålde fáron någin kopijjav *Vuonajn* lávllagijis. Åhtsit båkålasj båvajt, subtsasijt ja histåvråjt dålåtjis ja dålutjis ma hiephi oahppijda subtsastitt. Dån lávllom- ja subtsastallambáddåj máhttebihtitt gåhttjot ressursajt gudi li smidå subtsastittjat. Åjnas la mujttet, subtsasa e galga ilå balldet mánåjt, sisanov juo guoradallat máhttå åvdån jus dåhkki.

ULME: OAHPE GALGGI

- gulldalitt lávllagijt
- oassålasstet lávllagijda
- gulldalitt båkålasj histåvråjt ja subtsasijt

Subtsasa ma li geldulattja ja massta ballå gulluji ålu fiervvåj, nåvsstijda jali nuorråj. Ihkap gávnnu miellagiddis subtsas dån nåvsstes? Nåvsste tjuodtju dålke vuosstij Ulisuolu alusjbielen dan tjåppa Ivguvuonan.

Gåvvå: Toril B. Lyngstad